

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ**  
**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**  
**Institut mezioborových studií Brno**

**Vzdělávání seniorů jako sociální nutnost**

**DIPLOMOVÁ PRÁCE**

**Vedoucí diplomové práce:**  
**prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.**

**Vypracovala:**  
**Bc. Alena Popelková**

**Brno 2012**

### **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vzdělávání seniorů jako sociální nutnost“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.  
Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Brně dne 23. 3. 2012

.....  
Bc. Alena Popelková

## **Poděkování**

Děkuji panu prof. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mně poskytla při zpracování mé diplomové práce, a které si nesmírně vážím.

Bc. Alena Popelková

## **OBSAH**

<b>Úvod</b>	<b>2</b>
<b>1. Stáří a stárnutí</b>	<b>3</b>
1.1 Vymezení pojmu stáří, mýty o stáří	3
1.2 Vymezení pojmu stárnutí	8
1.3 Stárnutí populace z hlediska demografie	10
1.4 Stárnutí populace z pohledu celosvětového, EU a ČR	12
<b>2. Senior a jeho život</b>	<b>15</b>
2.1 Kvalita života	15
2.2 Příprava na stáří	18
2.3 První životní program	19
2.4 Druhý životní program – penzionování	20
<b>3. Celoživotní vzdělávání</b>	<b>24</b>
3.1 Vzdělávání dospělých	24
3.2 Vzdělávání seniorů	25
3.3 Výzkumný projekt č. 1J 017/04-DP2	29
<b>4. Formy vzdělávání pro seniory</b>	<b>32</b>
4.1 Univerzity třetího věku – z pohledu celosvětového	32
4.2 Univerzity třetího věku v České republice	33
4.3 Ostatní formy vzdělávání seniorů	34
<b>5. Analýza vzdělávání seniorů v okrese Svitavy</b>	<b>36</b>
5.1 Výzkumný cíl a stanovení hypotéz	36
5.2 Charakteristika výzkumu, použité metody a techniky	37
5.3 Charakteristika výběrového souboru a realizace šetření	37
5.4 Výsledky výzkumu a interpretace	40
5.5 Shrnutí výsledků, verifikace hypotéz a závěry	69
<b>Závěr</b>	<b>72</b>
<b>Resumé</b>	<b>73</b>
<b>Anotace</b>	<b>74</b>
<b>Literatura a prameny</b>	<b>75</b>
<b>Seznam příloh</b>	<b>78</b>

# Úvod

Ke zvolení tématu diplomové práce mě vedla úcta ke vzdělání a vzdělávání, které člověka obohacuje nejen o získané poznatky, úcta k seniorům a ke spojení těchto skutečností ve vazbě na dění ve společnosti. Ve vyspělých zemích, tedy i v naší společnosti, populace stárne a dle demografických prognóz se tento trend bude zvyšovat. Jednou z charakteristik dnešní společnosti je upřednostňování mládeže a malá úcta ke starým lidem. Výzkumy odborníků i má osobní zkušenost z mého blízkého okolí potvrzují, že aktivní přístup ke stárnutí a stáří přináší pro seniory velmi dobré výsledky jak po stránce psychické, tak i fyzické. Právě vzdělávání se je znakem aktivního stárnutí a důležitou oblastí poskytující seniorům pomoc v adaptaci na změny, které seniorský věk přináší. Před sociální pedagogikou je tak nastoleno velké téma výchovy seniorů v procesu socializace.

Cílem práce je analýza vzdělávání seniorů ve svitavském okrese, která má ověřit pozitivní vliv vzdělávání na život seniorů a verifikovat hypotézy, které z dané problematiky vycházejí. Výsledky výzkumu mají podpořit tezi obsaženou v názvu diplomové práce, tzn. že vzdělávání seniorů je v dnešní době sociální nutností. Předmětem analýzy je vzdělávání seniorů pořádané institucemi svitavského okresu v rámci univerzit či akademií třetího věku. Analýza nezahrnuje oblast jednorázově pořádaných přednášek a kurzů.

Teoretická část tvoří výchozí literární základnu. Vymezuje základní pojmy související s tématem stáří, stárnutí a vzdělávání seniorů, předkládá stárnutí populace z pohledu demografického a z pohledů Evropské unie i České republiky, které vycházejí z dění celosvětového. Specifikuje poměrně složitý pojem kvalita života a uvádí nejdůležitější výsledky výzkumného projektu „Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu...“.

Praktická část vychází z empirických dat. K naplnění cíle práce jsem zvolila metodu kvantitativního výzkumu s formou dotazníkového šetření. Anonymním dotazníkem vlastní konstrukce jsem oslovila seniory ve všech institucích svitavského okresu, které se vzděláváním seniorů zabývají. Analýza výsledků výzkumného šetření je zaměřena na vyhodnocení jednotlivých vzdělávacích institucí i na vyhodnocení celého výzkumného vzorku a slouží k ověření pozitivního přínosu vzdělávání v seniorském věku a ověření stanovených hypotéz.

# 1. Stáří a stárnutí

## 1.1 Vymezení pojmu stáří, mýty o stáří

Pro pojem stáří existuje celá řada definicí.

Z obecného pohledu je stáří poslední fází přirozeného průběhu života jedince. Stáří je důsledkem a projevem involučních (vývojových) procesů. Tyto procesy jsou ovlivňovány dalšími faktory, ke kterým můžeme řadit genetiku jedince, prostředí ve kterém žije, způsob života, choroby či podstatné změny v sociální oblasti. Všechny změny v životě člověka se vzájemně prolínají a ovlivňují, a proto je jednotné vymezení stáří a jeho periodizace velmi obtížná (Mühlpachr, 2004, s. 18).

Stáří je přirozený a předvídatelný proces změn, které mají svou variabilitu v typech a rychlosti. Odráží se v našem fyzickém vzhledu, energetickém stavu, duševních schopnostech i ve společenském životě. Tyto změny ve velké míře vnímáme jako ztráty, které nás nutí vzdát se řady situací, přijmout nové role a vyrovnat se s omezenějšími schopnostmi (Tošnerová, 2009, s. 14–15).

Dle psychologického slovníku je „stáří konečná etapa geneticky vyměřeného trvání života“ (Hartl, Hartlová, 200, s. 562).

Stáří můžeme definovat z různých hledisek. Rozlišujeme stáří biologické, sociální a kalendářní (chronologické). Při tomto členění vycházím z poznatků Mühlpachra (2005).

### **Biologické stáří**

Jedná se o hypotetické označení konkrétní míry vývojových změn jako je atrofie, pokles funkční zdatnosti, změny regulačních a adaptačních mechanismů. Tyto změny jsou obvykle úzce spojeny s chorobami, které se vyskytují převážně ve vyšším věku (např. ateroskleróza, osteoporóza). Stanovení biologického stáří ani jeho dílčích variant se nevyužívá, protože se dosud nepodařilo objektivně podchytit skutečnost, že lidé stejného kalendářního věku se výrazně liší mírou funkční zdatnosti i mírou vývojových změn.

## **Sociální stáří**

Jedná se o období, které je vymezené kombinací konkrétních sociálních změn či naplnění určitého kritéria. Nejvýraznější změnou je pak při dosažení určitého věku vznik nároku na odchod do starobního důchodu. Sociální stáří s sebou nese i změny sociálních rolí, nový způsob života a ekonomického zajištění. Stáří v tomto kontextu chápeme jako sociální událost.

Sociální periodizace člení lidský život na 4 velká období. První věk „předproduktivní“ je obdobím dětství a mládí. Druhý věk „produktivní“ je obdobím dospělosti a produktivity jak biologické, sociální tak i pracovní. Třetí věk je označován jako postproduktivní, je chápán jako období poklesu zdatnosti a fáze za zenitem a bez produktivního přínosu. Toto pojetí je však příliš zaměřeno na pracovní, kolektivně výrobní roli člověka a opomíjí hledisko osobního rozvoje jako celoživotního procesu, který trvá až do smrti. Ta je závěrečnou fází čtvrtého věku, který je někdy označován jako fáze závislosti. Toto označení však není vhodné, protože vyvolává dojem, že nesoběstačnost musí být zákonitá, což odporuje pojetí úspěšného samostatného stárnutí až do nejpokročilejšího věku.

## **Kalendářní (chronologické) stáří**

Je období vymezené dosažením určitého přesně stanoveného věku, od kterého se obvykle začínají projevat involuční (vývojové) změny. Toto vymezení sice nepostihuje individuální rozdíly jedinců, ale jeho výhodou je jednoznačnost, jednoduchost a snadná komparace.

V 60. letech minulého století komise expertů Světové zdravotnické organizace doporučila patnáctiletou periodizaci lidského života.

Jako počátek stáří stanovila věk 60 let a dále rozdělila:

- věk 60 – 74 roků jako senescenci, počínající, časné stáří,
- věk 75 – 89 roků jako kmetství, senium, vlastní stáří,
- věk 90 a více roků jako patriarchium, dlouhověkost (Mühlpachr, 2005, s.16–18).

V běžném životě je považován za starého člověka ten, který dosáhl penzijního věku. V hospodářsky vyspělých státech se hranice stáří posouvá k věku 65 let. Je to v důsledku stárnutí populace a s tím spojené prodlužování věkové hranice odchodu do starobního důchodu, prodlužuje se věk dožití a zlepšuje se také funkční zdatnost seniorů. V důsledku dokonalejší zdravotní péče dochází k poklesu kardiovaskulární úmrtnosti ve středním věku (Haškovcová, 2010, s. 20).

Stále častěji se používá následující členění:

- 65 – 74 let mladí senioři (zde převažuje problematika adaptace na penzionování, volného času, aktivit, seberealizace),
- 75 – 84 let staří senioři (zde je patrná změna funkční zdatnosti, specifická medicínská problematika, atypický průběh chorob),
- 85 a více let velmi staří senioři (na významu nabývá sledování soběstačnosti a zabezpečení).

Vzhledem k individuálním zvláštnostem konkrétních jedinců se jeví stanovení počátku stáří i jeho periodizace jako problematická. Stanovení periodizace dle kalendářního věku je však ve své jednoduchosti prakticky využitelná, protože odráží orientační odhad potřeb, rizik a nároků vůči společnosti u osob určitého věku (Hartl, Hartlová, 2000, s. 562).

Ke stejnému pohledu členění lidského věku se přiklání i Kalvach (1997) a uvádí, že změkčováním životních podmínek a pokroku v medicíně se zvyšuje počet velmi starých seniorů. Současně se zvyšuje naděje na dosažení extrémního věku, ale zcela určitě jde jen o ojedinělé případy. Předpokládaná maximální délka lidského života je asi 125 let (Kalvach, 1997, s. 23).

Dalším způsobem dělení lidského věku je dělení na první, druhý a třetí věk, tedy na mládí, dospělost a stáří. Důležité je zmínit, že v poslední době se právě třetí věk dále rozčlenil na třetí a čtvrtý věk. Třetí věk představuje kategorii „mladých seniorů“ a čtvrtý věk pak zahrnuje kategorii vyzrálého věku, tedy věk od 75 let výše (Haškovcová, 2010, s. 25).

Bortz (1995) rozděluje lidský život do třech etap:

1. mládí
  - mladší období (0 – 20 let),
  - starší období (20 - 40 let),
2. střední věk
  - mladší období (40 – 60 let),
  - starší období (60 – 80 let),
3. stáří
  - mladší období (80 – 100),
  - starší období (100 – 120).



Upozorňuje, že lidstvo dostalo k dispozici novou životní etapu – třetí věk, což představuje rozmezí věku 80 až 120 let. Na tuto etapu však není dostatečně připraveno. Chybí také dostatečná definice třetího věku ať již biologicky, psychologicky, sociologicky, ekonomicky či politicky. Není možné čerpat zkušenosti z encyklopedií či učebnic a chybí dostatek experimentů, které by ukázaly cestu, jak s novou životní etapou pracovat. Neexistuje koncepce, jak naplnit nově nabyté roky. Společnost by tedy měla definovat nový, úplný život, protože má k dispozici jednu z nejvýznamnějších epoch lidstva (Bortz, 1995, s. 23-24).

Vzhledem k tomu, že člověk stárne postupně a přechody mezi jednotlivými číselně vymezenými obdobími nejsou nápadné, začalo se v poslední době z praktických i společenských důvodů používat také označení: 50+, 60+, 70+, 80+ a 90+, variantou je 50plus, 60plus, 70plus, 80plus a 90plus (Haškovcová, 2010, s. 21)

Z pohledu dávné historie měly některé společenské systémy staré lidi ve velké úctě. Rada starších byla pro naše slovanské předky formálně i neformálně uznávanou skupinou. Senát (senes = starý) zase ve starém Řecku reprezentoval skupinu moudrých, kteří požívali veliké pocty lidu. Tito lidé však z dnešního pohledu nebyli tak staří. Podstatně méně je známo, že staří lidé byli jindy na obtíž a společnost je vyháněla. (Haškovcová, 2010, s. 37-38).

Z pohledu nedávné historie byl například v roce 1800 seniorským výměnkářem čtyřicátník, v roce 1900 potom ctihodným kmetem padesátník. V době na přelomu tisíciletí posouváme hranici stáří z věku 60 let na let 65. Můžeme tedy předpokládat, že v budoucnu se tato hranice dále posune na období 75 i více let, a lze tedy hovořit o praktickém prodlužování středního věku (Kalvach, 1997, s. 18).

## **Mýty o stáří** podle Haškovcové (2010)

### **Mýtus falešných představ**

Většina společnosti je přesvědčena, že starý člověk nárokuje především ekonomické a materiální zabezpečení své existence.

### **Mýtus zjednodušené demografie**

Chybné přesvědčení, že člověk se stává starým, když odejde do starobního důchodu. Tento mýtus ignoruje rozdíl mezi mladými a starými důchodci a skutečnost, že se prodlužuje střední délka života. Člověk tedy může smysluplně žít i v penzi a v pokročilém stáří se může radovat i z drobností, které mu život přináší.

### **Mýtus homogenity**

Od určité hranice, což nejčastěji bývá odchod do starobního důchodu, se stáří jeví jako homogenní, tedy stejné. Přesto, že můžeme rozpoznat člověka právě jako stárnoucího nebo starého, nesprávně usuzujeme, že lidé, kteří patří k populaci seniorů, jsou stejní. Potřeby seniorů však úzce souvisí s jejich osobními cíli. Právě proto, že každý má za sebou individuální celoživotní zkušenosti, jejich potřeby se značně odlišují. Odborníci hovoří o výrazné heterogenní potřebě seniorů.

### **Mýtus neužitečného času**

Seniorům je sice přiznáváno právo na zasloužený odpočinek, ale současně jsou podezříváni z nicnedělání. Užitečná práce je velmi silně spojována pouze se zaměstnaneckým poměrem, a proto ten, kdo už je v penzi, prostě „nic nedělá“ a „nic neznamená“. Tato myšlenka je velmi nebezpečná, protože vede k despektu ke starým lidem.

### **Mýtus ignorance**

Mýtus ignorance navazuje na mýtus neužitečného času. Jestliže senior „nic nedělá“ a „nic neznamená“, nebereme jej jako partnera, a proto jsou jeho názory pro nás nezajímavé a je možné je přehlížet a ignorovat.

## **Mýtus schematismu a automatismu**

Vlivem vědeckotechnické exploze se zmenšuje okruh profesních zkušeností, které mohou senioři předat svým vnukům. Senioři se tak dostávají do pozice, že z jejich životních a profesních zkušeností zbylo jen schéma automatických funkcí. Stará moudrost „co se v mládí naučíš, ve stáří jakoby najdeš“ přestává platit. Tím více nabývá na důležitosti, že vstřebávání nových informací a učení se novým dovednostem je a bude nezbytné po celý život, tedy i v postproduktivním věku (Haškovcová, 2010, s. 42 – 46).

Pohledu na problematiku seniorského věku jistě nepřispívá současný ideál mládí, který upřednostňuje rychlý životní styl bezstarostného a kreativního mládí. Ale každý člověk se nejen vyvíjí, zdokonaluje, ale současně i stárne. Počet starých lidí byl v historii staletí relativně malý. V posledních 60 letech však trvale a dramaticky roste. Odborníci zde hovoří o tzv. „inflaci stáří“. Toto nepěkné, ale pravdivé označení, by mělo být signálem, aby se této oblasti společnost více věnovala jak na státní, regionální, krajské, tak i na místní úrovni. Vytvořit dostatečné podmínky pro realizaci individuálních cílů zdravých seniorů a zajistit síť kvalitních služeb pro nesoběstačné či nemocné seniory by mělo být zájmem celé společnosti (Haškovcová, 2010, s. 19).

## **1.2 Vymezení pojmu stárnutí**

„Stárnutí je celoživotní proces, jehož involuční projevy se stávají zřetelnějšími zhruba od přelomu 4. a 5. decenia, a to v závislosti na náročnosti prostředí“ (Mühlpachr, 2005, s. 16).

Stárnutí každého člověka je ovlivňováno podmínkami jeho života, jeho genetickou výbavou, působením prostředí, ve kterém žije, zdravotním stavem i jeho životním stylem (Mühlpachr, 2004, s. 22).

Dle Stuart-Hamiltona existují znaky stárnutí, které dělíme na univerzální znaky stárnutí, kterými jsou například vrásčitá kůže, a znaky probabilistické, které jsou sice pravděpodobné, ale nejsou univerzální, jako je kupříkladu artróza. Nejběžnějším měřítkem stárnutí je kalendářní věk, který jednoznačně specifikuje datum narození. Kalendářní věk

však v žádném případě nemůže postihnout individuální rozdíly konkrétních jedinců. Nemůže být proto pokládán za spolehlivý ukazatel, může jen předznamenávat stav průměrného člověka (Stuart-Hamilton, 1999, s. 18-19).

Jak uvádí Mühlpachr (2004), stárnutí lze pozorovat v oblasti biologické, tělesné i duševní.

### **Biologická involuce**

Ta je určena především individuálními genetickými dispozicemi jedince.

### **Tělesná involuce**

Tělesná involuce začíná být patrná po šedesátém roce, kdy začíná ubývat funkčních tkání, přibývá očních chorob, zhoršuje se sluch. S přibývajícím věkem přibývá i chorob kardiovaskulárního systému, srdce, velmi častý je vysoký krevní tlak, přibývá zhoršení adaptačních schopností a odolnosti vůči zátěži, je patrná atrofie mozku s lehkým zhoršením vstřípivosti a výbavnosti. Somatické změny se projevují u pohybového aparátu, nervového systému, metabolismu, endokrinního systému. Po sedmdesátém roce věku se často vyskytuje polymorbidita (výskyt více jak jedné chronické nemoci současně). Stárnutí je kontinuální proces, který probíhá značně individuálně a asynchronně, což vyjadřuje skutečnost, že každý člověk stárne z velké míry individuálním tempem a jednotlivé tělesné systémy stárnou nerovnoměrně. Jen těžko lze specifikovat změny organismu, které jsou důsledkem stárnutí, a změny, které mohou být důsledkem poruchy organismu bez ohledu na věk. V obecné rovině lze na stárnutí také nahlížet jako na stupeň opotřebování organismu.

### **Duševní involuce**

Projevuje se ve zpomalené činnosti seniorů, slábne motivace, senioři jsou opatrnější, špatně snášejí životní změny, v některých složkách se zhoršuje inteligence. Jsou zpřetrhány sociální vazby z doby produktivního věku, mění se systém hodnot. Postupem času může senior ztrácet zájem o okolí, což může vést až k netečnosti, objevují se psychické poruchy – neurózy, deprese, někdy i suicidia. (Mühlpachr, 2004, s. 22-23)

„Stárnutí je tedy specifický, nevratný a neopakovatelný biologický proces, který je univerzální pro celou přírodu. Jeho průběhu říkáme život. Délka života je geneticky determinována a pro každý živočišný druh je specifická“ (Topinková, Neuwirth, 1995, s. 17).

Problematikou stárnutí se společnost zabývá až od 20. století. Stárnutí populace není důsledkem zvýšení kvality lidského stárnutí, je důsledkem snížené kojenecké úmrtnosti a zkvalitněním lékařské péče (Stuart-Hamilton, 1999).

### 1.3 Stárnutí populace z hlediska demografie

Demografie je vědní obor zabývající se demografickou reprodukcí, tedy procesem reprodukcí lidských populací. „Hledá na jedné straně obecné pravidelnosti a zákonitosti demografické reprodukce, na druhé straně jejich specifické projevy u konkrétních populací“ (Kalibová, 2009, s. 15).

Počátky demografie můžeme zaznamenat již od poloviny 17. století, kdy byla zpracována problematika úmrtnosti v městě Londýně. Od konce 19. století se termín demografie používá ve všech světových jazycích. Všechny demografické události jsou výraznými sociálními událostmi, proto se demografie nutně váže i k pojmu stáří a stárnutí (Kalibová, 2009, s. 18-21).

Jak uvádí Mühlpachr (2004), za starou populaci je definována společnost, která má více jak 7 % obyvatel ve věku 65 a více let. Většina evropských zemí této hranice dosáhla v polovině 90. let, mnohé ji i zvýšenou měrou překročily. Zásadně se tak mění struktura obyvatelstva a skupina seniorů starších 65 let se stává velmi početnou skupinou. V zemích jako je Švédsko nebo Spolková republika Německo dokonce převyšují počet dětí do 15 let, kdy tato skupina dětí tradičně tvořila nejpočetnější populační základnu. V současné době probíhá velký nárůst seniorů ve věkové kategorii 60 až 64 let, kdy se jedná o silné poválečné ročníky, které nyní čerstvě odešly či odcházejí do starobního důchodu (Mühlpachr, 2004, s. 30-31).

Náš stát hranici 7% překročil v roce 1950 a dosáhl 7,8 %, v roce 1990 to bylo 12,6 %, v roce 2000 již 13,9 % a v roce 2010 se hranice zvýšila na 15,5 %. Zákonitě se stárnutím populace se zvyšuje i průměrný věk obyvatel. V roce 1990 dosahoval u mužů věku 34,5 a u žen 37,9 roku a v roce 2010 u mužů už 39,3 a u žen 42,3 roku. Rozdílná je také samozřejmě i očekávaná doba dožití – střední délka života. V roce 1990 byla u mužů 67,6 a u žen 75,4 roku a v roce 2010 u mužů již 74,4 a u žen 80,6 roku. Podle statistické prognózy by měli lidé starší 65 let v roce 2030 tvořit 22,8 % populace, v roce 2050 již 31,3 %, což

představuje přibližně 3 miliony obyvatel České republiky. Relativně nejrychleji se bude zvyšovat počet osob nejstarších. V roce 2050 bude žít v České republice přibližně půl milionu občanů ve věku 85 a více let ve srovnání s počtem 154 546 v roce 2010 ([www.czso.cz/csu](http://www.czso.cz/csu)).

Na demografických údajích okresu Svitavy, kde jsem provedla výzkumné šetření, které prezentuji v praktické části této diplomové práce, je jasně zřetelný nárůst počtu osob pozdně produktivního a postproduktivního věku od roku 2001 do roku 2010. Svitavský okres svými údaji zcela odpovídá celostátnímu průměru.

Tabulka 1 Demografické údaje

	Věk								
	55 - 59	60 - 64	65 - 69	70 - 74	75 - 79	80 - 84	85 - 89	90 - 94	95 +
Muži r. 2001	3 174	2 198	1 926	1 636	1 100	458	231	64	6
r. 2010	3 732	3 672	2 482	1 532	1 254	778	324	51	15
Rozdíl v %	+ 17,6	+ 67,0	+ 28,9	- 6,4	+ 14,0	+ 69,9	+ 40,2	- 20,3	+ 150
Ženy r. 2001	3 337	2 578	2 399	2 468	2 042	992	486	168	20
r. 2010	3 867	3 864	2 896	2 144	1 988	1 510	754	180	43
Rozdíl v %	+ 15,9	+ 49,9	+ 20,7	- 13,1	- 2,7	+ 52,2	+ 55,1	+ 7,1	+ 115
Celkem r. 2001	6 511	4 776	4 325	4 104	3 142	1 450	717	232	26
Celkem r. 2010	7 599	7 536	5 378	3 676	3 242	2 288	1 078	231	58
Celkem v %	+ 16,7	+ 57,8	+ 24,3	- 10,4	+ 3,2	+ 57,8	+ 50,3	- 0,4	+ 123

Počet obyvatel svitavského okresu ve věku 65 a starších v roce 2000 dosahoval 13,3 % a v roce 2010 to bylo 15,2 % ([www.czso.cz/xs](http://www.czso.cz/xs)).

## 1.4 Stárnutí populace z pohledu celosvětového, EU a ČR

### Stárnutí populace z pohledu celosvětového

Jak uvádí Haškovcová (2010), celosvětový problém stárnutí populace dal podnět ke Světovému zasedání o stárnutí a stáří ve Vídni roku 1982. Patronem tohoto zasedání se stala OSN a vyslala tím světu signál o důležitosti tohoto tématu. V závěrečném programu byly formulovány cíle společnosti, které odpovídají i cílům každého člověka, že člověk chce žít dlouho, chce zůstat aktivní, plnohodnotný a prakticky soběstačný. Člověk si nepřeje být odsunut na okraj společnosti jen z důvodu vysokého věku. Vyspělá společnost musí být solidární a zabezpečit staré lidi v případě nemoci či nedostatku jejich sil.

Vídeňského zasedání se zúčastnilo 124 vládních delegací zemí světa i řada zájmových a nevládních organizací. Byl vytvořen Mezinárodní akční plán, který popisuje dramatické zvýšení podílu starých lidí do roku 2025. Zdůrazňuje kvalitu lidského života ve stáří, který je ovšem limitován základním hmotným zajištěním starých lidí. Předpokladem, ale i limitem rozvoje smysluplných aktivit seniorů, je právě jejich ekonomické a sociální zajištění. Jednou z hlavních myšlenek programu je „stáří svému stáří“ a „přidej léta životu“, což jednoznačně vyzdvihuje to, že stárnoucí člověk by měl o svoji osobní aktivitu programově pečovat. V neposlední řadě byla také rámcově projednávána problematika starých nemocných lidí, kterým je potřeba poskytnout náležitou odbornou lékařskou péči. Závěry Světového zasedání se staly doporučením pro jednotlivé státy, které dle svých možností měly Mezinárodní akční plán uvést do života.

V roce 1991 vyhlásila OSN ve své rezoluci č. 4691 zásady Spojených národů pro starší občany. Těmito zásadami jsou nezávislost, společenské zapojení, laická i profesionální péče, seberealizace a důstojnost. Členské státy mají tyto zásady uplatňovat v praxi.

Rok 1999 byl Organizací spojených národů vyhlášen Mezinárodním rokem seniorů. Ústředním motivem bylo vytvoření **Společnosti pro každý věk**, tedy společnosti přátelské i vůči seniorům.

Druhé Světové shromáždění o stárnutí a stáří se konalo v roce 2002 v Madridu. Jeho program byl nově rozšířen i o problematiku stárnoucích a starých hendikepovaných osob, osob postižených, ohrožených různými formami demencí a o problematiku špatného zacházení či týrání starých lidí.

Výsledkem druhého Světového shromáždění bylo vydání Mezinárodního akčního plánu pro stárnutí a stáří, jinak označovaného jako Madridský plán pro problematiku stárnutí. Tento dokument je velmi obsáhlý. Mezi jeho základní cíle patří i uznání sociálního, kulturního a ekonomického přínosu starších lidí, možnost, aby se podíleli na rozhodovacích procesech na všech úrovních, podpora zdraví a pohody po celý život, možnost stárnout zdravě ve svém bydlišti či zabránit sociálnímu vyloučení z důvodu věku (Haškovcová, 2010, s. 88–92).

## **Stárnutí populace z pohledu Evropské unie**

Dlouhodobě se problematice demografického stárnutí věnuje také Evropská unie. Evropská rada doporučila potřebu řešit dopady stárnutí populace na evropské sociální modely. Jako východisko vidí v podpoře vytvoření kultury aktivního stárnutí jako celoživotního procesu a zajištění toho, aby rychle sílící skupina obyvatel starších 55 let měla dobré podmínky pro zaměstnanost, aktivní zapojení do společenského a rodinného života, a to i formou dobrovolné činnosti, celoživotního učení a kulturního a sportovního vyžití. Neméně důležitá je také otázka podpory zdravého stárnutí všech lidí.

Rozhodnutím Evropského parlamentu a Rady č. 940/2011EU ze dne 14. září 2011 byl vyhlášen rok 2012 Evropským rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity. Mezi hlavní cíle patří zejména zvýšit obecné povědomí o významu aktivního stárnutí, vyzdvihnout cenný přínos starších lidí pro společnost a hospodářství, podporovat politiku aktivního stárnutí, mezigenerační solidaritu, snažit se o mobilizaci potenciálu starších lidí a umožnit jim vést nezávislý život a podporovat činnosti, které pomohou bojovat proti diskriminaci na základě věku. V článku 2 tohoto rozhodnutí je uveden celkový cíl evropského roku, kterým je podpořit v Evropě vytvoření kultury aktivního stárnutí založené na společnosti pro všechny věkové skupiny ([www.mpsv.cz/csu](http://www.mpsv.cz/csu)).

## **Stárnutí populace v ČR**

Na základě doporučení OSN, zejména druhého Světového shromáždění o stárnutí a stáří v Madridu, byl vládou České republiky přijat dne 15. května 2002 Národní plán přípravy na stárnutí pro období 2003 – 2007. Jeho základní myšlenkou je vytvářet společnost, která nediskriminuje občany na základě věku a odmítá všechny formy ageismu, chrání seniory



před zneužíváním a násilím a důsledně dodržuje lidská práva. Cílem je pak zvýšení kvality života ve stáří podporou aktivního stárnutí, tvorba prostředí a komunity vstřícné ke stáří, zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří a podpora rodiny a pečovatelů. Kapitoly programu jsou členěny podle jednotlivých témat – I. etické principy, II. přirozené sociální prostředí, III. pracovní aktivity, IV. hmotné zabezpečení, V. zdravý životní styl, kvalita života, VI. zdravotní péče, VII. komplexní sociální služby, VIII. společenské aktivity, IX. vzdělávání, X. bydlení.

Na národní plán navázaly jednotlivé programy na regionální a místní úrovni. Vládním usnesením ze dne 9. ledna 2008 byl přijat Národní plán přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012. Jeho cílem je, aby dílčí stupně sociální politiky adekvátně reagovaly na demografické stárnutí obyvatel a řešily změny a problémy starších lidí. To znamená aktivní zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti, aktivní stárnutí, prostředí a komunita vstřícná ke stáří, zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří, podpora rodiny a pečovatelů, podpora participace na životě společnosti a ochrana lidských práv. Jedním z hlavních témat je zvýšit pocit bezpečí seniorů za předpokladu, že bude umožněno větší využití informačních, komunikačních a asistenčních technologií k podpoře života seniorů a zdravotně postižených ve vlastním přirozeném prostředí. Tento systém může zajistit například včasnou pomoc a ve svém závěru pak zabránit tomu, aby téměř soběstačný senior musel využívat pobytových sociálních služeb. Dalším tématem bylo zpracování koncepce programu pro řešení zvyšujícího se výskytu Alzheimerovy choroby, který se bude týkat jak zdravotních a sociálních služeb, tak výzkumu a vzdělávání ([www.mpsv.cz](http://www.mpsv.cz)).

## 2. Senior a jeho život

### 2.1 Kvalita života

V souvislosti s demografickými údaji o celosvětovém stárnutí společnosti se dostává stále více do popředí zájmu téměř všech vědních oborů koncept kvality života. V této souvislosti se uskutečňuje mnoho výzkumů, které mají zkoumat co ovlivňuje kvalitu života seniorů a jak se tato skutečnost odráží v životě společnosti. Cílem je důstojnost života seniorů, jejich aktivní zapojení do veřejného života a jejich uznání společností. Historie kvality života sice sahá až do daleké minulosti, ale počátky celospolečenského zájmu o toto téma se datují do 60. let 20. století. Kvalita života byla spojována nejen s pomocí rozvojovým zemím a úctou k menšinám, ale i s medicínou, kdy se začalo hovořit o kvalitě života těžce nemocných pacientů. Kvalita života se potom stala ukazatelem hodnocení úspěšnosti léčby (Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 4-7).

Kategorii kvality života nelze jednoznačně teoreticky vymezit. Je široce multidimenzionální, je podmíněna kulturně a má dynamický a značně subjektivní charakter. Kvalitou života se zabývá mnoho soudobých tendencí a směrů, což ovšem vede k rozmanitosti snah ji definičně vymezit (Dragomirecká, Škoda, 1997, s. 103).

Vzhledem k tomu, že kvalita života má mimo jiných i rozměr biologický, neurofyziologický, psychologický, sociální, ekonomický, kulturní, etický či estetický, můžeme ji definovat z různých úhlů pohledu.

Z medicínského pohledu vychází Světová zdravotnická organizace, která ve své ústavě definuje zdraví jako „stav úplné fyzické, psychické a sociální pohody, ne pouze absenci choroby...“ a za kvalitu života následně označuje jedincovo vnímání jeho pozice v životě ve vazbě na kulturu a hodnotový systém, který se odráží v jeho cílech, očekávání, normách a obavách (Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 9).

Křivohlavý vychází z definice zdraví, které specifikuje jako „...celkový (tělesný, psychický, sociální a duchovní) stav člověka, který mu umožňuje dosahovat optimální kvality života a není překážkou obdobnému snažení druhých lidí...“ a kvalita života potom

odráží spokojenost daného jedince s dosahováním cílů, které určují směr jeho života. Cíle směřování života odpovídají hierarchie hodnot z duchovního hlediska. Kvalita života je spojována s cíli, ke kterým směřuje životní úsilí daného jedince (Křivohlavý, 2001, s. 40).

Chápání kvality života se tak posouvá do oblasti naplnění specifických potřeb, očekávání a využívání individuálních schopností jedince v interakci s okolím a dosažením jejich souladu. Kirby vymezuje kvalitu života jako úroveň, kdy samo prožívání života je v souladu s individuálními psychologickými a fyzickými potřebami a přáními jedince (Dragomirecká, Škoda, 1997, s. 103-104).

Z psychologického hlediska je hlavním ukazatelem kvality života prožívání, myšlení a hodnocení člověka, jeho potřeb a přání, seberealizace sebehodnocení ve vazbě na negativní ukazatele, kterými jsou životní traumata, krize, deprese či poruchy nálad. Podle K. C. Calmana jedinec hodnotí svůj život jako kvalitní, jestliže jeho subjektivní hodnocení životní reality je v souladu s jeho očekáváním. Významným ukazatelem je uznání ve společnosti a prožívání pozitivní citové odezvy (Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 23).

Sociální psychologie zkoumá kvalitu života z pohledu osobní pohody (*well-being*), která má blízko k pojmu spokojenost. Tento individuální stav pohody (*subjective well-being*) musí být zabezpečen nejméně třemi komponenty. Nesmí být přítomen pocit neštěstí, nespokojenosti, deprese či úzkosti a musí být přítomna pozitivní emoce, radost či slast. Souhra těchto dvou komponentů musí trvat v čase. Dá se říct, že se jedná o celkovou spokojenost se svým životem, v rodině, v práci, ve volném čase. Výsledky přehledových studií ukazují, že hlavním zdrojem subjektivního pocitu spokojenosti jsou mezilidské vztahy – zejména rodina a přátelství. Dalším zjištěním je, že muži jsou o něco méně šťastní než ženy. Ženy však častěji trpí depresemi. Lze tedy říct, že ženy prožívají své pocity intenzivněji. Překvapivým výsledkem je, že s přibývajícím věkem pocit pohody stoupá. S přibývajícím věkem se tedy snižuje nesoulad mezi aspiracemi a reálnými možnostmi (Možný, 2002, s. 14-15)

Sociologie zkoumá spíše *welfare*, což by se dalo přeložit jako „*blahobyť*“, který ale nemůže chápat jen jako materiální hodnotu. Sociologie se však nezaměřuje na individuální prožívání, ale zajímá ji stav a variabilita úrovně kvality života celé společnosti (Možný, 2002, s. 15).

Z pohledu sociologie je kvalita života protikladem materiálních hodnot, které sebou přináší požadavek společnosti zaměřené na výkon a úspěšnost jedince. Kvalita života je z tohoto pohledu protikladem konzumního životního stylu, který nemůže člověka plně uspokojit a kompenzovat nedostatek potřeb zejména duchovního charakteru (Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 11).

Sociálními aspekty kvality života jsou - životní úroveň, životní styl, způsob života, potřeby a hodnoty.

- **Životní úroveň** je dána reálnými příjmy lidí a je tedy především materiální stránkou života.
- **Životní styl** je strukturovaný souhrn životních zvyků, obyčejů, norem, které se váží k prostředí, chování jedince a určité stylizaci v jeho společenské roli. Odráží způsob chování jedince v dané situaci. Je ovlivněn materiální stránkou života.
- **Způsob života** odpovídá strukturovanému projevu materiálního a duchovního života. Je projevem životního způsobu, jehož součástí je životní styl.
- **Potřeby** jsou v moderní společnosti ovlivňovány z velké části trhem. Původní biologický základ pozbývá na důležitosti. Co nenabízí trh není z velké části za potřebu uznáváno, naopak, vše co je trh připraven uspokojit, je vnímáno jako více či méně důležitá potřeba (Keller, 1997, s. 26 In Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 24).
- **Hodnota** představuje objekt, který má pro člověka zásadní význam. Uspokojování hodnot úzce souvisí s hodnotovou orientací člověka.

Sociální aspekty kvality života se tedy pojí s materiální, kulturní i duchovní stránkou života (Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 23-25).

Vzdělávání je nedílnou součástí kvality života. Je považováno za jednu z priorit pro úspěšný rozvoj společnosti. Podporuje rozvoj konkurenceschopnosti, uplatnění se, zvyšuje společenskou a ekonomickou úroveň (Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 28).

Psychologická teorie aktivního stárnutí předpokládá zachování potřeby být stále aktivní a mít pocit užitečnosti i v seniorském věku. Odchodem do penze ztrácí člověk sociální kontakty, ztrácí možnost komunikace, což s sebou nese omezování aktivit, na které byl zvyklý. Člověk ztrácí svou profesní roli a tím i svou funkční identitu. Vzdělávání zde může působit jako kompenzační mechanismus, přispět k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, může pomoci úspěšné adaptaci na životní změny a tím jednoznačně přispět k lepší kvalitě života seniorů (Mühlpachr, 2004, s. 138).

## 2.2 Příprava na stáří

Příprava na stáří je neprávem podceňovaným programem, který pomáhá lidem adaptovat se na seniorská léta a motivovat je k úspěšnému stárnutí a aktivnímu stáří. Tento program by měl být přirozenou součástí široce koncipované andragogiky orientované na osobnostní rozvoj. Příprava na stáří má zahrnovat zdravý životní styl, podporu zdraví ve středním věku s vyloučením rizikových faktorů, které mohou zapříčinit nezpůsobilost ve stáří. Má podporovat tělesné i duševní aktivity a výběr vhodných náhradních aktivit, které mohou zaplnit prostor uvolněný penzionováním (Kalvach, 1997, s. 134).

Proces přípravy na stáří by měl probíhat během celého vědomého lidského života. Významným faktorem, který tento proces ovlivňuje, je jak jedinec sám, tak sociální politika státu. Dle Mezinárodního plánu aktivity by měly státy přijímat taková opatření, která by podporovala opatření vedoucí ke zmírnění a zabezpečení přechodu z produktivního (aktivního) života do věku postproduktivního. Opatření by se měla týkat zaváděním kurzů přípravy na penzionování a usnadňováním práce v posledních letech zaměstnání. Státy by měly pružněji určovat věkovou hranici pro odchod do důchodu. Význam přípravy na stáří je v prevenci maladaptace na penzionování se ztrátou smyslu života a s projevy degradace (Mühlpachr, 2004, s. 132-133).

Přípravu na stáří lze rozdělit na dlouhodobou, střednědobou a krátkodobou.

**Dlouhodobá příprava na stáří** (celoživotní) má být integrální součástí všech vzdělávacích a výchovných programů od útlého věku a měla by vycházet z pevných citových vazeb prarodičů s vnoučaty. V období školní docházky, zejména na středních školách, je důležitá

výchova k odpovědnému manželství, rodičovství a trvalému respektu vůči seniorům. Na některých školách se v posledních letech realizují programy „Každý má svou babičku“ či „Každý má svého dědečka“. Starší žáci či studenti navštěvují seniory s nimiž nejsou pokrevně spřízněni a dle svých možností jim pomáhají a mají tak možnost poznat, jak stáří vypadá. V dlouhodobé přípravě na stáří je kladen důraz na celoživotní osobní odpovědnost člověka za celý svůj život.

**Střednědobá příprava na stáří** by měla začít přibližně 10 let před plánovaným odchodem do důchodu a měla by zahrnovat přípravu na volbu druhého životního programu. První životní program (ekonomicky aktivní) by měl být postupně doplňován o vhodné aktivity tak, aby mohl plynule přejít do druhého životního programu bez větších změn a otřesů. Důležité je udržovat a systematicky rozvíjet nosné rodinné a přátelské vztahy a osvojit si zdravý životní způsob, který podstatně přispívá k udržení praktické soběstačnosti.

**Krátkodobá příprava na stáří** má probíhat 3 až 5 let před předpokládaných odchodem do důchodu. Zahrnuje vyřešení otázky odpovídajícího bydlení i přiměřených finančních rezerv (Haškovcová, 2010, s. 173–178).

## 2.3 První životní program

V současné době se můžeme setkat s dvěma koncepty nosných životních programů, které jsou důsledkem ekonomických i společenských změn. První životní program je postaven na tzv. „ideologii práce“. Jedná se o program, který zahrnuje jak veškerý vzdělávací proces, který vede k přípravě člověka na jeho profesní dráhu, tak profesní dráhu samotnou. Ta trvá obvykle několik desítek let. Z důvodu postupnému úbytku fyzických sil zaměstnanec je penzionování logickým vyústěním pracovního procesu a odchod do penze se tak stal v ekonomicky vyspělých státech nutností. Pro velkou část lidí je však odchod do starobního důchodu traumatizující, protože to pro ně znamená odchod od toho, co znají a nastupují cestu do neznáma. Někteří odborníci už před 25 lety popsali tzv. „penzijní kolaps“, jehož podstatou je právě ztráta zaměstnanecké role, tedy „ztráta programu“. Větší trauma hrozí lidem, kteří zastávali vyšší a specializovanější post a realizovali se právě jen v zaměstnání. Nemají potom záliby, které by mohli v penzi rozvíjet. V penzi nerozhoduje, čím a kým člověk byl nebo jaké

posty zastával. Penzisté jsou si rovni právě proto, že jejich „role je nemít roli“. (Termíny „ztráta programu“ a „role nemít roli“ zavedl do praxe slavný internista a akademik Josef Charvát.) Začínající penzisté ztrácí celou řadu sociálních vazeb, které se zaměstnáním souvisely a musí se tedy vzniklé situaci nějak přizpůsobit. Adaptační procesy jsou však v tomto věku značně sníženy. Řada odborníků proto zastává názor, že z pohledu adaptačních schopností člověka je období odchodu do starobního důchodu náročnější než období puberty. Penzijní kolaps, někdy dokonce nazývaný „penzijní smrt“, ovšem nehrozí lidem, kteří mohou v práci pokračovat i přes dosažení penzijního věku a zůstat tak aktivní. Jedná se o podnikatele, drobné živnostníky, umělce, advokáty, novináře, lékaře či vysokoškolské pedagogy (Haškovcová, 2010, s.80–82).

*„Nejhorší smrt je, když se ztratí to, co je středem života, a co vytváří osobnost. Penze je nejodpornější ze všech slov“ Hemingway.*

## **2.4 Druhý životní program – penzionování**

Druhý životní program (penzionování) byl v nedávné historii chápán jako program náhradní a směřoval především do ekonomické oblasti, kdy penzionováním se člověk stává prakticky ekonomicky závislý. Většina činností seniorů se odehrávala v rovině jejich koníčků a tato činnost byla společností chápána jako náhražková, doplňková, a to ve smyslu, že senior se přece musí nějak bavit, nějak vyplnit neužitečný čas stáří. Zájmová činnost byla tedy pojímána jako náhradní činnost důchodce hrajícího si jen na svém písečku. „Aby se stala definitivem vážícím se k druhému životnímu programu, musí být alespoň částečně integrována do generačně propojených činností, které jsou uznávány jím i společností...“ (Haškovcová, 2010, s. 126). Koníčky a zájmová činnost seniorů musí být tedy začleněny do společenské praxe tak, aby měl stárnoucí člověk šanci být za tuto svou činnost uznáván. V návaznosti na tento poznatek vznikl v 70. letech minulého století kvalitní druhý životní program, který byl uznán celou Evropou. Ve francouzském městě Toulouse byla v roce 1973 založena první Univerzita třetího věku (Haškovcová, 2010, s. 125-126).

Psychologická teorie aktivního stárnutí vychází z předpokladu, že v seniorském věku jsou zachovány potřeby produktivního věku, a to zejména potřeba být aktivní a mít pocit užitečnosti (Mühlpachr, 2004, s. 138).

Životní způsob je opomíjeným faktorem ve smyslu aktivity a pasivity, což významně ovlivňuje zdatnost organismu ve stáří. Nečinnost podporuje atrofii (atrophia ex inactivitate – atrofie z nečinnosti). Funkce a schopnosti nečinností slábnou. Jednodušší je funkci udržovat než obnovovat. Aktivita je důležitá v oblasti tělesné, psychické i sociální. Bylo opakovaně prokázáno, že kondiční výkonnost aktivního sedmdesátníka, který se kondiční aktivitě věnuje alespoň 2 x týdně do zapocení, je srovnatelná s výkonností pasivního čtyřicátníka, který vede sedavý způsob života. Z tohoto šetření nelze tedy vyvodit, že zdatní jedinci jsou aktivní, ale opravdu to, že aktivní jedinci si udržují zdatnost (Kalvach, 1997, s. 55).

Účinky nečinnosti se zabývat už Charles Darwin, když dospěl k závěru, že nečinnost organismu způsobuje jeho chátrání. Proto činnost a aktivita ve stáří je tak důležitá. Učení je jednou z důležitých aktivit, které by se měli lidé ve stáří věnovat. Různé výzkumy potvrzují, že plasticitu si mozek zachovává i ve stáří. Nezbytnou podmínkou učení ve starším věku je však v první řadě motivace (Bortz, 1995).

Nejlepší prevencí předčasného stárnutí je zdravý životní styl, prevence vzniku onemocnění a aktivní využívání zkušeností a schopností získaných v průběhu života, což má jednoznačnou vazbu na prodloužení aktivního života. Fyzický potenciál s přibývajícím věkem klesá, ale psychický potenciál se takovým tempem nesnižuje, lze konstatovat, že může i růst. Získané vědomosti a zkušenosti tak může senior využívat dlouhou dobu. Kladným hodnocením může být skutečnost, že v dnešní době není odchod do důchodu automaticky svázán s dosažením důchodového věku a lze řešit odchod do důchodu individuálně podle skutečných tělesných a duševních schopností a přání starého člověka.

Výsledky opakovaných šetření ukázaly, že staří lidé bydlící ve velkoměstech žijí velice aktivně a společensky do vysokého věku. Cílem jejich zájmů je dění ve státě, sledují sdělovací prostředky, pracují v různých organizacích. Někteří z těchto seniorů i sportují, ale celých 90 % chodí na pravidelné procházky.

Každý člověk má svou představu, jak nejlépe prožít stáří, ale z velké části je ovlivněn společenskou atmosférou, nabídkou možností a svým zdravotním stavem. Zájemem každé společnosti (komunity) by mělo být rozšiřování nabídek, jak rozvíjet aktivitu seniorů.



Ztratí-li senior společenské kontakty s prostředím, ve které žije, může tato skutečnost vyvolat stres vedoucí až k smrti. Sociální izolace může postihnout nejen starého člověka, který žije sám a neudrží kontakty s rodinou či přáteli, ale i manželskou dvojici, která žije sama a chybí jí kontakt s okolím (Zavázalová, 2001, s. 44-45).

*„Nepomáhá nám tolik pomoc přátel, jako jistota, že by nám pomohli“ Epikuros.*

Rodina, jako primární sociální jednotka, představuje pro seniora zázemí i jistotu, přispívá k rozvoji aktivit ve stáří. „Ve stáří znamená dobře fungující rodina záruku pomoci psychické, fyzické i hmotné v případě nesoběstačnosti starého člověka“ (Zavázalová, 2001, s. 47).

Rodina v dnešní společnosti má jiné funkce a strukturu, než měla ještě před padesáti lety. Počet dětí v rodině se snížil, uvolnily se tradiční rodinné vazby, mění se i vztah rodičů a dětí. Důsledkem působení moderní doby někdy dochází k citovému oslabení, a z toho důvodu se ztrácí důvěrnější komunikace mezi generacemi. Omezuje se společné bydlení několika generací.

Na dobré rodinné vztahy v rodině působí předávání životních zkušeností starší generace, ovšem za předpokladu, že je „mladí“ přijímají a naopak předávání informací z oblasti rychle postupujícího vývoje techniky či moderního stylu starším členům rodiny. Takové soužití generací vede k pocitu potřebnosti starého člověka. Všichni mohou nalézt určité obohacení života radostmi a starostmi všech členů rodiny (Zavázalová, 2001, s. 52).

Potřebu seberealizace a sebenaplnění má v průběhu života každý člověk a právě aktivní přístup k životu a vzdělávání umožní seniorům úspěšnou adaptaci v dnešní přetechnizované, uspěchané a globalizované společnosti, jejímž základním článkem zůstává stále ještě rodina.

„Koncerty pro seniory, přednášky pro seniory, zábavy pro seniory, akce pro seniory – zní to lákavě a poctivě, ale vybírejte pečlivě. Až se budeme scházet jenom sami se sebou, vykládat si o nemocech a o nevděku mládí, už rovnou klepeme na bránu dalšího ghetta. Dokud nás od těch mladších odlišuje pouze šedý vlas a pomalá schůze, lišíme se marginálně. A dokud nás mezi ně nohy donesou a naše hlavy i duše jim budou rozumět, neodříkejme se.

Odříkali bychom se vlastního života, sami sebe. Budeme díky tomu lépe připraveni a srozuměni, až to opravu přijde. Proto ještě jednou:

J.W. Goethe:

Stáří, to je zdvořilý pán;  
jednou přijde a zaťuká,  
nikým však není dovnitř zván.

Venku ale zůstat se mu nechce,  
zabuší znova, pak se vecpe –  
až teď se zjeví drsný kmán.“

(Tošnerová, 2009, s. 184)

## 3. Celoživotní vzdělávání

### 3.1 Vzdělávání dospělých

V postmoderní společnosti, ve které se v současné době nacházíme a která se vyznačuje všeobecnou mravní devastací, růstem globálních problémů ekologických, etických a komerce ovlivňuje všechny oblasti společenského života, se stává vzdělávání jednou z možností, jak složitým situacím čelit. Koncepce celoživotního učení získala na důležitosti především v posledních dvou desetiletích dvacátého století. Ve společnosti se rozšířily její konkrétní formy, jako učící se podnik, učící se město, učící se společnost. S pokračujícím rozvojem společnosti odborníci v oblasti vzdělávání upozorňují, že v 21. století bude potřeba jen polovina pracovních sil, které ovšem musí být vzdělanější, protože výroba se bude ubírat cestou moderních technologií, kde fyzická lidská pracovní síla bude minimální. Z toho důvodu se jeví jako nejdůležitější investice do budoucnosti a sociální nutností je právě vzdělávání (Mühlpachr, 2004, s. 124-125).

Pojem celoživotního vzdělávání výstižně vysvětluje Pedagogický slovník: „V posledních desetiletích se ve vzdělávací politice v celosvětovém měřítku prosazuje koncepce, že lidé se musí učit a vzdělávat v průběhu celého života. Nejde přitom o prodlužování povinné školní docházky či rozšiřování stávajících vzdělávacích systémů, ale o zásadně nový pohled na roli vzdělávání pro jednotlivce a veškeré lidstvo“ (Průcha a kol., 2001, s. 33).

K pojmu učící se společnost pak uvádí: „Učící se společnost je tedy takový stav lidské civilizace, kdy se celoživotní učení stává součástí způsobu života“ (Průcha a kol. 2001, s. 260).

Cíle vzdělávání jsou závislé na realitě života společnosti a jednotlivých lidí. Realitu člověka tvoří jeho činnost v profesní, sociální a kulturní oblasti života. Cíle vzdělávání dospělých závisí na strategiích vzdělávání, které jsou stanoveny politikou vzdělávání (Machalová, 2006, s. 72).

Obecně lze cíle vzdělávání dospělých definovat jako:

- podpora a rozvoj osobnosti dospělých,
- rozvoj kompetencí dospělých k naplnění sociálních a ekonomických úloh,
- podpora kulturních, sociálních a ekonomických potřeb jak individuálních, tak v kontextu společnosti (Engelshoven a kol., 1995, s. 8 In Machalová, 2006, s. 72).

## **Andragogika**

Vědou zabývající se vzděláváním a výchovou dospělých je andragogika. Historie této vědní disciplíny sahá až do 1. poloviny 19. století, kdy její zakladatel Alexander Knapp hovoří o vzdělávání dospělých. První cílené oddělení výchovy dospělých od výchovy mládeže vymezil však až v roce 1924 Eugen Rosenstock-Huessy. „Andragogika je věda o výchově dospělých, vzdělávání dospělých a péči o dospělé, respektující všestranné zvláštnosti dospělé populace a zabývající se její personalizací, socializací a enkulturací.“ Mühlpachr (2010, s. 4).

V 90. letech dvacátého století doc. Jochmann na Univerzitě Palackého v Olomouci začal rozvíjet koncepci integrální andragogiky při předpokladu, že andragogika není jen pedagogickou disciplínou o výchově a vzdělávání dospělých, ale je vědou pro člověka. Integrální andragogika je zaměřena na pomoc člověku v problémových situacích během jeho životní dráhy, je zaměřena na humanizaci člověka, jeho socializaci i resocializaci a v neposlední řadě i edukaci, tedy na záměrné a cílevědomé vychovávání a vzdělávání (Mühlpachr, 2004, s. 130 – 131).

## **3.2 Vzdělávání seniorů**

Jestliže je výchova a vzdělávání chápáno jako celoživotní proces, pak je zřejmé, že by měli mít možnost se ho zúčastnit skutečně všichni, tedy i lidé v postproduktivním věku. Již Jan Ámos Komenský ve své *škole stáří* požaduje, aby se lidé učili moudře využívat plodů své práce a správně prožili zbytek svého života. Problematika vzdělávání starších lidí byla ještě v nedávné historii na okraji zájmu společnosti. Díky pojetí gerontologie, vědy o stárnutí a táří, bylo stáří spojováno s nemocemi, omezeními a pasivitou starších a starých lidí. Na

přelomu 60. let minulého století však dochází v souvislosti s vědeckotechnickým rozvojem v západoevropských zemích k posunu a roste zájem odborníků o vzdělávání stárnoucích a starých lidí (Mühlpachr, 2004, s. 132).

Stárnutí populace je základním faktorem, který ovlivnil vznik a rozvoj vzdělávání seniorů jako společenského jevu. Prodloužením života došlo ke změně struktury času života jedince ve prospěch životního období v postproduktivním věku. Mění se životní očekávání seniorů směrem ke kvalitě života, protože do důchodu odchází větší počet (oproti minulosti) vzdělaných, finančně nezávislých lidí, relativně v plné životní síle, často s celoživotně pěstovanými vzdělávacími potřebami a zájmy (Čornaničová, 2007 s. 12–16).

Zaváزالová (2001) pak upozorňuje na základní lidské právo na vzdělání. Definuje vzdělávání seniorů jako specifický druh celoživotního vzdělávání. Právo na vzdělání, které patří mezi základní lidská práva, by proto mělo být podporováno bez ohledu na věk a to právě v systému celoživotního vzdělávání (Zaváزالová, 2001, s. 79).

Z pohledu psychologie Machalová (2006) specifikuje pojem celoživotního vzdělávání jako záměrný a cílevědomě řízený proces. V tomto procesu rozlišuje 2 složky:

- *vyučování (učení se)*, které zahrnuje školní i mimoškolní vzdělávání a řízené sebevzdělávání,
- *učení se* v průběhu života jednotlivce (v dětství, v mládí, i v dospělém věku i ve stáří).

Idea celoživotního vzdělávání s sebou nese přesvědčení, že lidé jsou schopni se učit prakticky celý život, tedy až do velmi pozdního věku. Člověk schopnost učit se během života neztrácí. Tato schopnost se rozvíjí různě během jednotlivých úseků života a je závislá na různých zdrojích, které jsou podmíněny rozdílnými aktivitami člověka (Machalová, 2006 s. 74).

Cílem vzdělávání seniorů je usnadnit jim zvládnutí životních situací v seniorském věku, zlepšení kvality života, rozvoj individuálního potenciálu a možnost jejich sebeuplatnění. Rizika ekonomické, sociální a psychické diskriminace, která dopadají na seniory, mohou negativně ovlivňovat jejich zdraví. Životní změny, které nejsou seniory schopni zvládnout vlastními schopnostmi, mohou vést až k psychickým problémům. Vzdělávání

seniorů může tedy pomoci v jejich adaptaci na stárnutí a stáří a prospět jim samotným i celé společnosti.

Proces adaptace vykazuje jednotlivé stránky, které lze ovlivnit právě vzděláváním.

- **Emocionální stránka**  
Jestliže je příjem a výdej životní energie v rovnováze a nedochází ani k přetížení ani k vyčerpání, pak se jedná o adekvátní adaptaci. Za takového stavu je pak možné řešit problémy, čelit změnám v okolí nebo si stanovit nové cíle.
- **Kognitivní stránka**  
Jsou-li reakce na změny a podněty z okolí pružné a flexibilní a jsou-li v souladu se sebezpozáním a sebepojetím, jedná se o adekvátní adaptaci.
- **Volní stránka**  
O adekvátní adaptaci se jedná v tom případě, kdy člověk svobodně, cílevědomě, flexibilně a podle svých kritérií řeší nastalé situace.
- **Sociální stránka**  
Adekvátní sociální adaptace s sebou nese dobré meziosobní a mezilidské vztahy a optimální komunikaci bez vážných sociálních bariér a subjektivních zábran.

Cílem vzdělávání seniorů je:

- rozvoj osobnosti seniora,
- primární prevence selhání seniora v procesu adaptace jak po stránce psychické, tak i sociální,
- sociálně-psychická adaptace seniorů a svépomoc v procesu socializace (Machalová, 2006, s. 199–200) .

Vlivem demografického trendu stárnutí populace, dramatického vývoje v technologiích a ekonomické globalizace se stává vzdělávání seniorů jedním z prostředků, jak se s touto sociální situací vyrovnat.

Národní program přípravy na stárnutí v období 2008 až 2012 v části osmé – „Participace a lidská práva“ uvádí opatření, kterými bude tuto situaci řešit.

- Podpora zapojení seniorů do rozhodování o otázkách, které se jich bezprostředně dotýkají a mají nemalý vliv na kvalitu jejich života, a to i prostřednictvím seniorských a proseniorských organizací a poradních seniorských rad.

- Podpora zapojení seniorů do dobrovolnických aktivit, ale i tvorba podmínek pro zapojení dobrovolníků do aktivit určených pro seniory. Podpora medializace dobrovolnictví.
- Podpora zapojení seniorů do kulturních aktivit a projektů, které umožňují prezentaci těchto aktivit. Podpora dostupnosti kulturních událostí pro seniory, kteří jsou ohroženi izolací a sociálním vyloučením.
- Podpora rozvoje univerzit třetího věku a ostatních vzdělávacích aktivit pro seniory. Podpora vzdělávacích aktivit na místní úrovni, včetně aktivit směřovaných na zvládnání informačních a komunikačních technologií. Podpora informovanosti seniorů o vzdělávacích aktivitách.
- Podpora výzkumu v oblastech, kde senioři mohou čelit či již čelí diskriminaci, zneužívání a jiným způsobům porušování lidských práv. Zaměřit se na příčiny a faktory této diskriminace.
- Zvýšení informovanosti seniorů a relevantních odborníků o hrozících protiprávních rizicích, zaměřit se na zvýšení jejich odpovědného chování s cílem eliminovat újmy na zdraví a majetku.
- Zvyšovat informovanost a kompetenci seniorů v oblasti spotřebitelských práv, včetně oblasti zdraví a bydlení. Přijmout opatření na ochranu spotřebitelských práv seniorů.

Z části čtvrté „Aktivní stárnutí“, pak vybírám zejména tato opatření.

- Zvýšit informovanost důchodců o možnostech pracovního uplatnění a podpory vzniku informačních zdrojů, které budou seniorům poskytovat informace o možnosti profesního i mimoprofesního uplatnění.
- Přijmout taková opatření, která zohledňují specifika a znevýhodnění starších osob a zvyšují jejich motivaci k podnikání ([www.mpsv.cz](http://www.mpsv.cz)).

Jak uvádí Mühlpachr (2004), z výsledků výzkumů je prokázáno, že vzdělávání v seniorském věku příznivě působí na fyzické a duševní zdraví a přispívá k pocitu důstojnosti a životního uspokojení. Vzdělávací aktivity mohou pomoci zlepšit adaptaci v nových životních situacích. Vzděláváním a výchovou seniorů se zabývá gerontopedagogika (Mühlpachr, 2004, s. 138).

**Gerontopedagogika** v užším slova smyslu je pedagogický subsystém, který se zabývá výchovou seniorů a jejich vzděláváním ve stáří a ke stáří. Tento koncept však zapadá do

širšího pojetí gerontopedagogiky jako teoreticko empirické disciplíny, která se zaměřuje na péči, pomoc a podporu seniorů, při zkvalitňování jejich života a uspokojování jejich potřeb. Mezi tyto potřeby bezesporu vzdělávání patří. V gerontopedagogice jako multioborové disciplíně se prolínají poznatky z lékařství, psychologie, práva, sociální práce, andragogiky a sociologie (Mühlpachr, 2004, s. 11).

### **3.3 Výzkumný projekt č. 1J 017/04-DP2**

V této podkapitole vycházím z poznatků Rabušicové, Rabušice (2008). Projekt č. 1J 017/04-DP2 „Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje“ probíhal v letech 2004 až 2008 a byl řešen týmem pracovníků Masarykovy univerzity, Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty ve spolupráci s Fakultou sociálních studií. Výzkumný projekt podporovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky v rámci programu „Moderní společnost a její proměny“.

V roce 2005 probíhal rozsáhlý reprezentativní dotazníkový výzkum, paralelně s ním i internetový průzkum vzdělávací nabídky v oblasti neformálního vzdělávání. V dalších letech byly předmětem projektu kvalitativní studie v oblasti rodinného vzdělávání a enviromentálního vzdělávání dospělých. Souběžně probíhalo i další dotazníkové šetření cílené na zájmové vzdělávání dospělých a na charakteristiky dospělých účastníků formálního vzdělávání na Filozofické fakultě a Fakultě sociálních studií Masarykovy Univerzity a na Filozofické fakultě Univerzity Palackého Olomouci.

Nejdůležitější výsledky výzkumného projektu byly formulovány ve vazbě na charakteristiku celoživotního učení tak, aby bylo možné posoudit situaci v oblasti vzdělávání dospělých v České republice.



1. *Vzdělávání není omezeno jen na určitou fázi života, dětství a mládí, ale trvá po celý život.*

Z výsledků výzkumného projektu vyplynulo, že česká populace zastává klasický model životní dráhy, kdy fáze studia předchází fázi pracovní a rodinné. Po ukončení studia se navrácí k formálnímu studiu jen 9 % české populace, a to nejčastěji na vysokou školu. Nejčastějším důvodem tohoto rozhodnutí jsou důvody pracovní. Velkou skupinu (88 %) tvoří ti, kteří nestudují a ani to nemají v blízké budoucnosti v plánu. Česká společnost spojuje formální vzdělávání s mladou generací a její profesní přípravou. Střední a starší věková kategorie je v tomto směru spíše opomíjena, čemuž napomáhají i fiskální problémy.

2. *Vzdělávání není omezeno jen na formální vzdělávání (ve vzdělávacích institucích), ale je zaměřeno na všechny formy a typy učení bez ohledu na instituci či prostředí.*

Těmito formami mohou být jak pracoviště, domov, tak prostředí obce a tvoří tak celek, který umožňuje získat stejné kvalifikace a kompetence různými cestami kdykoli během života. Účast na neformálním vzdělávání je mezi českou populací ve srovnání s jinými zeměmi relativně dobrá. Týká se jedné třetiny, která tuto formu v posledním roce absolvovala, a jedné třetiny, která tuto formu vzdělávání plánuje. Do této formy vzdělávání se zapojují spíše mladší a vzdělanější lidé a předpokládají, že tuto formu vzdělávacích aktivit budou opakovat. Valná většina takto navštěvovaných kurzů se týká zaměstnání, počítačů nebo výuky cizích jazyků. Ostatní oblasti (volný čas, rodina, veřejný život) jsou voleny jen velmi výjimečně.

3. *Vzdělávání je poskytováno všem, bez ohledu na věk, zájem, nadání či postavení.*

Dle výsledků výzkumu se dá konstatovat, že v České republice nejsou překážky vzdělávání z hlediska pohlaví nebo místa bydliště. Rozdíly z hlediska věku a vzdělání se však objevují. Subjektivně uváděné bariéry respondentů se týkají pochybností o smysluplnosti či kvalitě vzdělávacích aktivit nebo nedůvěra v sebe sama a právě ta se týká argumentu nedostatečného vzdělání nebo pokročilého věku. Důležitým ukazatelem je skutečnost, že „počítačově nezdatní“ u nás tvoří většinu. „Počítačově nezdatní“ mají z toho důvodu omezenou možnost se s nabídkami různých vzdělávacích aktivit seznámit. Informace bývají zveřejňovány především na internetových stránkách a stávají se tak pro tuto skupinu obtížně

dostupné. S rozšiřováním informační techniky do všech sfér života se tato propast zvětšuje a váže se především na věk, dosažené vzdělání, ekonomické postavení a úroveň dovedností v práci s informačními technikami.

Výzkum dospěl ke znepokojujícím závěrům, že mnozí dnešní starší občané (výzkumu se zúčastnili respondenti ve věku 60 – 65 let) si neuvědomují důležitost propojení mezi vzděláváním, tedy získávání informací o světě kolem nich, a kvalitou jejich života. Je proto důležité tomuto tématu se věnovat a toto vědomí v nich probudit. Je důležité, aby se člověk nějaké vzdělávací aktivity v životě zúčastnil, aby získal pocit, že získává nové kompetence, že zvládá něco, co dříve neuměl. Pak je velká naděje, že bude motivován se do dalšího vzdělávání pustit opakovaně. Je lékařsky doloženo, že pasivita a ztráta společenských aktivit zvyšuje riziko chronických onemocnění. Vzdělávání by tak mohlo zprostředkovaně přispět k posilování zdravotního stavu starší populace a naplňování programu aktivního stárnutí. Výsledky výzkumu také ukázaly, že česká starší populace není nijak valně připravena na celoživotní učení. Vzdělávací kurzy navštěvuje pouze ta část starší populace, která ještě zůstává v pracovním procesu. Senioři – důchodci, kteří již s pracovním procesem spojeni nejsou, se vzdělávacích aktivit zúčastňují jen minimálně (Rabušicová, Rabušic, 2008, s. 319–325).

## 4. Formy vzdělávání pro seniory

### 4.1 Univerzity třetího věku – z pohledu celosvětového

Jak uvádí Haškovcová (2010), hlavní myšlenkou pro vznik univerzit třetího věku bylo vytvoření programu pro aktivní seniory, kteří nechtěli „jen“ pěstovat své koníčky v ústranní života majoritní společnosti. Představitelem první univerzity třetího věku a pozdějším prezidentem Asociace univerzit třetího věku se stal francouzský profesor lékařství Pierre Vellas. Univerzita třetího věku byla založena roku 1973 při Fakultě práva a ekonomie Univerzity sociálních věd ve francouzském Toulouse.

Na této univerzitě studovali senioři, kteří se chtěli dále vzdělávat, ať ve svém původním oboru či jiném, ale i ti, kteří si touto cestou chtěli doplnit chybějící vzdělání z dřívějších let. Studijní program měl dva směry. První se skládal z výběrových přednášek, druhý byl koncipován tak, že i v seniorském věku mohli zájemci získat úplné vysokoškolské vzdělání.

Univerzity třetího věku se postupně rozšířily do dalších zemí Evropy a výrazně tak přispěly k naplnění obsahu druhého životního programu. Jednalo se zejména o Španělsko, Belgie následovanou Švýcarskem, Itálií, Německem, později i Polskem. Univerzity třetího věku se začaly zakládat také v USA, Jižní Americe i Asii.

Vzhledem k tomu, že počet univerzit významně rostl, založil profesor Pierre Vellas v roce 1977 mezinárodní Asociaci univerzit třetího věku (Association Internationale des Universités du Troisième Âge), která začala sloužit pro pořádání konferencí a seminářů pro výměnu zkušeností. Vznikl zde i prostor pro experimenty a výzkum. „Bylo opakovaně doloženo, že senioři studují a aktivně se účastní některého z odborně garantovaných programů, méně si všímají existujících osobních problémů, lépe je překonávají a skutečně méně stůňou. Nosný program jim totiž nedovolí lenivět a myslet na obtíže těla. Aktivita a společný zájem jim umožňuje stávající „bolístky“ transformovat nebo eliminovat. Studenti zaujatí studiem mají méně času a chuti navštěvovat své lékaře“ (Haškovcová, 2010, s. 128).

Pojem univerzit třetího věku reprezentoval v době svého vzniku novou koncepci přístupu seniorů k jejich životu. Vzdělávání seniorů představovalo symbol nového, aktivního, cílevědomého a informovaného přístupu seniorů k vlastnímu životu. Život seniorů se rozšířil

o možnost poznávání, o nové aktivity a kontakty, což přispělo k rozvoji kvality života seniorů nebo alespoň k udržení kvality života (Čornaničová, 2007, s. 12).

Univerzity třetího věku v Evropě tak významnou měrou přispívají ke zkvalitnění života seniorů a umožňují tak seniorům naplnit jejich potřeby společenské, seberealizační či uspokojit touhu po vzdělání (Adamec a kol., 2010, s. 8–9).

Vzhledem k tomu, že myšlenka seniorského vzdělávání nabyla na významu a počet univerzit třetího věku zaznamenal v prvním desetiletí významný nárůst, byl rok 1993 vyhlášen Rokem univerzit třetího věku v Evropě (Haškovcová, 2010, s. 128).

## **4.2 Univerzity třetího věku v České republice**

Vznik první univerzity třetího věku se v tehdejší Československu datuje do roku 1986. Tato univerzita byla uspořádána v Olomouci. Přednášející byli sice z řad vysokoškolských pedagogů tamní univerzity, ale garantem studijního programu byl Červený kříž.

První univerzitou třetího věku, která se konala pod záštitou univerzity byla zorganizována roku 1987 na tehdejší Fakultě všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze pod garancí děkana a geriatra Vladimíra Pacovského, který byl o jejím smyslu přesvědčen. Přednášející byli významní odborníci a to dodalo celé věci vážnost a uznání nejen posluchačské obce. Byl vyslán jasný signál odborné i laické veřejnosti o vážnosti a účtě k seniorům.

O vzdělávání začal být mezi seniory veliký zájem. Řada seniorů však nemohla být z organizačních důvodů přijata, a proto Dana Steinová založila přípravný kurz pro studium na Univerzitě třetího věku s pestrým cyklem přednášek z různých oborů. Pro velkou oblíbenost mezi seniory byl v roce 1993 přípravný kurz přeměněn na Univerzitu volného času, která pak s Univerzitou třetího věku spolupracovala. Časem se Univerzita volného času transformovala na Centrum zdravého stárnutí, které je mezi seniory velmi populární pro své doprovodné programy, jako je trénování paměti či cestování. Mimo běžných cestovatelských aktivit pořádá i výměnné pobyty seniorů do Austrálie či USA (Haškovcová, 2010, s. 129–135).

Univerzity třetího věku při univerzitách ostatních vysokých škol začaly postupně vznikat až od roku 1990. Přednášky byly zaměřeny na pravidelné přednášky s ucelenými cykly, které byly až do roku 2000 zaměřeny humanitním směrem, většinou na vztah člověka k přírodě, na zdravý životní styl, stravování, historii. Výjimkou byly kurzy práce s počítačem, jako první byl otevřen na Českém vysokém učení technickém a postupně i na dalších vysokých školách. V roce 2000 došlo k významnému posunu, když Vysoké učení technické v Brně otevřelo základní tříletý program, ve kterém jsou účastníci ve třetím ročníku rozděleni podle svého zájmu a mimo přednášek konají i praktická laboratorní cvičení, semináře či exkurze. Tento model byl následně přijat téměř všemi profesně orientovanými českými univerzitami (Adamec a kol., 2010, s. 9).

Asociace univerzit třetího věku v České republice byla založena v roce 1993 na podporu spolupráce se zahraničím. Založena byla jako občanské sdružení a od roku 2002 má zázemí na Vysokém učení technickém. V roce 2004 připravila Asociace univerzit třetího věku centralizovaný Rozvojový projekt Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy - v celkové výši téměř 15 milionů Kč/rok. Na jeho řešení se podílelo 20 českých veřejných vysokých škol. Vzhledem k velkému zájmu posluchačů o výpočetní techniku se v první fázi jednalo o vybavení univerzit počítačovými učebnami, v další fázi se budovala infrastruktura pro seniorské vzdělávání. Další roky pak byla finanční podpora rozdělována podle schopností realizátorů a podle zájmu o různé kurzy. Na základě přijatých opatření k plnění Národního programu přípravy na stárnutí v období 2008 až 2012 podpora Univerzit třetího věku pokračuje (Adamec a kol., 2010, s. 10).

### **4.3 Ostatní formy vzdělávání seniorů**

Lidové univerzity představují další formu vzdělávání v seniorském věku. Tato forma se osvědčila převážně v německy mluvících zemích a ve Skandinávii. Podstatou lidových univerzit je společné vzdělávání starších i mladých posluchačů. Pozitivním přínosem tohoto vzdělávání je společně sdílená aktivita dvou generací a možnost ovlivňování se navzájem. Mladé lidi vede k porozumění problémů zástupců starší generace a naopak na zástupce starší generace příznivě působí klima ve společnosti mladé generace, jejíž zástupci je akceptují (Mühlpachr, 2004, s. 139).

Akademie třetího věku působí v těch regionech, kde nejsou vysoké školy. Začaly vznikat v 80. letech 20. století ve spolupráci s gerontologickými a geriatrickými pracovišti. Forma studia je méně náročná než na univerzitách třetího věku a zájemci o studium nemusí skládat přijímací zkoušku. Cykly přednášek jsou monotematické nebo naopak tematicky pestré. Obsah přednášek bývá přizpůsobován místním potřebám a zájmům posluchačů. Akademie poskytuje pěkný zážitek, který není závislý jen na nabytých vědomostech z přednášeného tématu, ale také příležitost společenského vyžití. Ukončení akademie třetího věku není podmíněno závěrečnou zkouškou.

Cílem tohoto druhu vzdělávání je zvýšení aktivity ve stáří, kultivace volného času a zpříjemnění života. Organizátory Akademií třetího věku bývají většinou různé organizace a instituce jako jsou Domy kultury, Městské knihovny, školské instituce, Červený kříž (Haškovcová, 2010, 135–136).

Kluby aktivního stáří mají podobné postavení a poslání jako akademie třetího věku. Větší důraz je zde kladen na trvalejší neformální vztahy a rozvíjení osobních zájmů. Nejdůležitější je pak uspokojování potřeby vzájemného kontaktu (Mühlpachr, 2004, s. 139).

## **5. Analýza vzdělávání seniorů v okrese Svitavy**

### **5.1 Výzkumný cíl a stanovení hypotéz**

Cílem výzkumné části této práce je analyzovat oblast vzdělávání seniorů ve svitavském okrese a představit programy na jejichž základě se vzdělávání uskutečňuje. Analýza je zaměřená na vztah vzdělávání seniorů a jejich aktivního života a má podpořit myšlenku obsaženou v názvu práce, tzn. že vzdělávání seniorů je v dnešní době sociální nutností. Předmětem analýzy je vzdělávání seniorů pořádané institucemi svitavského okresu v rámci univerzit či akademií třetího věku a nezahrnuje oblast jednorázově pořádaných přednášek a kurzů.

Praktická část vychází z empirický dat získaných na základě dotazníkového šetření uskutečněného mezi studenty na Univerzitě třetího věku V. O. Ottendorfera při Gymnáziu ve Svitavách, na Moravskotřebovské univerzitě třetího věku při Městském úřadu v Moravské Třebové, na Poličské univerzitě třetího věku při Domě s pečovatelskou službou „Penzion“ Polička a na Litomyšlské univerzitě třetího věku při Městské knihovně Litomyšl.

**Pro účely výzkumného šetření jsem formulovala následující hypotézy, a to H1, H2, H4 a H5 složené a H3 prostou.**

**H1** Respondenti s vyšším vzděláním navštěvují seniorské vzdělávání častěji než respondenti s nižším vzděláním.

**H2** Ženy navštěvují vzdělávání seniorů častěji než muži.

**H3** Účastníci seniorského vzdělávání vnímají díky vzdělávání zlepšení svého postavení ve společnosti.

**H4** Ženy navštěvující vzdělávání seniorů vnímají pozitivní vliv vzdělání na své zdraví více než muži navštěvující seniorské vzdělávání.

**H5** Ženy navštěvující seniorské vzdělávání udržují společenské vazby s ostatními účastníky seniorského vzdělávání častěji než muži navštěvující seniorské vzdělávání.

## **5.2 Charakteristika výzkumu, použité metody a techniky**

Při realizaci výzkumného šetření jsem zvolila metodu kvantitativního výzkumu. Zvolila jsem formu anonymního dotazníku vlastní konstrukce.

Dotazník se používá ve společenských vědách na zjišťování názorů, postojů, hodnot, motivů, zájmů aj. Nevýhodou dotazníku je například možnost nižší návratnosti, především bez osobní účasti výzkumníka. Chybí kontrola, zda dotazník vyplnil oslovený respondent. Respondent nemusí otázce rozumět ([www.e-metodologie.fedu.uniba.sk](http://www.e-metodologie.fedu.uniba.sk)).

Uvedené nevýhody dotazníkového šetření jsem eliminovala osobním předáním a vyzvednutím dotazníků v jednotlivých vzdělávacích institucích. S respondenty jsem v prvním kroku navázala kontakt a vysvětlila účel, pro který bude dotazník sloužit a ujistila je o zachování anonymity. Dalším krokem bylo vyplnění dotazníku. Respondenti měli možnost se zeptat v případě svých pochybností, zda otázce správně rozumí.

## **5.3 Charakteristika výběrového souboru a realizace šetření**

Ve svitavském okrese se věnují vzdělávání seniorů instituce v městech Svitavy, Polička, Moravská Třebová a Litomyšl. Respondenty dotazníkového šetření se stali senioři navštěvující tato vzdělávací zařízení. Na Univerzitě třetího věku V. O. Ottendorfera při Gymnáziu ve Svitavách to byla skupina 63 seniorů, na Moravskotřebovské univerzitě třetího věku při Městském úřadu v Moravské Třebové to byla skupina 82 seniorů, na Poličské univerzitě třetího věku při Domě s pečovatelskou službou „Penzion“ Polička to byla skupina 64 seniorů a na Litomyšlské univerzitě třetího věku při Městské knihovně Litomyšl to byla skupina 121 seniorů. Celkem se dotazníkového šetření zúčastnily 4 skupiny s celkovým počtem 330 respondentů. Dotazník měl formu tištěného textu na 4 stranách formátu A4 a obsahoval 22 otázek. Dotazníkové šetření probíhalo od listopadu 2011 do ledna 2012.



Závěrečnou fází jsem věnovala analýze a interpretaci získaných dat. Byla provedena analýza jak jednotlivých seniorských skupin podle vzdělávacího zařízení, tak celkového výzkumného vzorku 330 respondentů.

„Analýza je metodou poznávání daných skutečností (věcí, jevů, vlastností, procesů, vztahů apod.), jejíž podstatou je členění zkoumaných celků na dílčí části a jejich postupný výzkum. Cílem analýzy je všestranné poznání skutečnosti nebo některých jejích stránek ve vývoji nebo statickém stavu. K všestrannému poznání skutečnosti je nezbytné při analýze používat i syntézu, která umožňuje na základě poznanych dílčích částí vysvětlovat (jejich postupným slučováním) různé stránky zkoumané skutečnosti. Jestliže hlavním nástrojem analýzy je abstrakce (abstrakce myšlení), jejím produktem je popis skutečností, pak syntéza podává její vysvětlení“ (Řehoř, 2004, s. 58).

## **Charakteristika vzdělávacích institucí**

**Litomyšlská univerzita třetího věku** vznikla v roce 1999 k příležitosti Mezinárodního roku seniorů. Zakladatelem a organizátorem univerzity bylo Centrum sociální pomoci města Litomyšl. Od roku 2007 je organizátorem Městská knihovna v Litomyšli. Každý ročník jednoleté univerzity má jarní a podzimní semestr a přednášky jsou organizovány 1 x za 14 dní. Jsou spojeny společným tématem, které se každoročně mění. Z toho důvodu mohou senioři navštěvovat Litomyšlskou univerzitu opakovaně a vždy se dozví nové a nové informace. Přednášejícími jsou významné osobnosti středních i vysokých škol. Nultého ročníku se zúčastnilo 22 posluchačů, v roce 2011 měla univerzita již 135 posluchačů. Každý studijní (kalendářní) rok je uzavřen slavnostním vyhlášením jednotlivých absolventů a kulturním programem.

**Moravskotřebovská univerzita třetího věku** vznikla v roce 1999 pod záštitou Městského úřadu v Moravské Třebové. Jedná se o jednoleté studium, kdy jednotlivé přednášky mají samostatná témata. Přednášejícími jsou tak jako v případě Litomyšlské univerzity třetího věku významné osobnosti středních i vysokých škol i zástupci města Mor. Třebová. Součástí programu univerzity jsou i jednodenní poznávací zájezdy do okolí. Slavnostním zakončením je uzavřen každý školní rok. Také zde senioři navštěvují univerzitu

opakovaně. Při svém vzniku v roce 1999 měla univerzita 23 posluchačů a v současné době jich je 98.

**Poličská univerzita třetího věku** vznikla v roce 2001 při Domě s pečovatelskou službou v Poličce „Penzion“. Jednoleté studium má každoročně ucelené téma, které je na jednotlivých přednáškách hlouběji rozebíráno. Tento způsob umožňuje seniorům aktivní zapojení do přednášeného tématu a podporuje tím jejich větší aktivitu k přípravě na jednotlivé přednášky. Přednášejícími jsou významné osobnosti středních i vysokých škol. Součástí programu univerzity jsou i vícedenní poznávací zájezdy. Seniori navštěvují univerzitu opakovaně. Prvního ročníku v roce 2001 se zúčastnilo 26 seniorů, v letošním roce už je to 75 seniorů. Závěrečné ukončení školního roku je společenskou akcí s kulturním programem.

**Univerzita třetího věku V. O. Ottendorfera** při Gymnáziu ve Svitavách vznikla v roce 2003. Tříleté studium je organizováno po semestrech. Každý semestr je samostatně tématicky zaměřen. Přednášky se konají 1 x za 14 dní. Souběžně jsou naplněny 2 třídy, celkem 63 seniorů. Učební plány tříletého studia jsou stabilní, proto se opakovaného studia celého cyklu seniori téměř nezúčastňují. Vyučujícími jsou učitelé ze středních i vysokých škol a další odborníci na danou tematiku. Studium je zakončeno jednoduchou závěrečnou prací. Při slavnostním zakončení nazvaném „promoce“ získávají seniori osvědčení o absolvování studia.

Jedenkrát za 3 roky je otevřen ročník postgraduálního studia pro zájemce, kteří univerzitu absolvovali v předchozích letech.

## 5.4 Výsledky výzkumu a interpretace

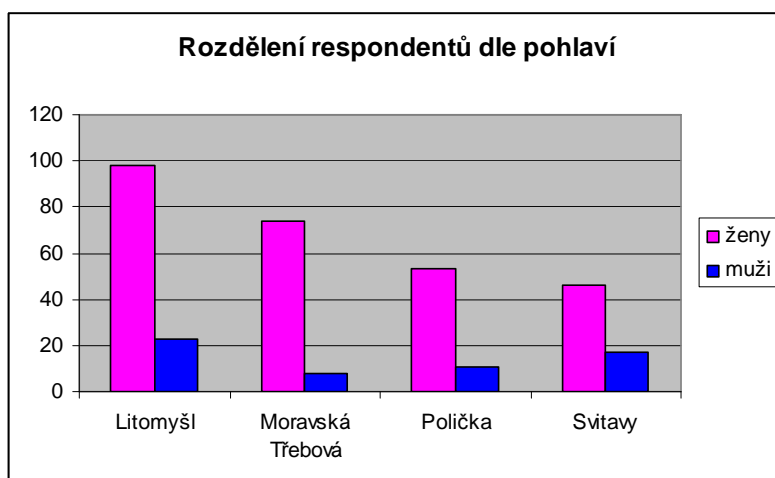
**První otázka** dotazníku je primárně zaměřena na ověření hypotézy č. 2, která předpokládá, že ženy navštěvují vzdělávání seniorů častěji než muži. První otázka tedy rozděluje respondenty dle pohlaví. Dotazníkového šetření se celkem zúčastnilo 330 respondentů ze čtyř institutů, z toho 271 žen a 59 mužů, tedy 82% žen a pouze 18% mužů.

Tabulka 2 Rozdělení respondentů dle pohlaví

	Ženy	Muži	Ženy	Muži
Litomyšl	98	23	81%	19%
Moravská Třebová	74	8	90%	10%
Polička	53	11	83%	17%
Svitavy	46	17	73%	27%
Celkem	271	59	82%	18%
Celkem respondentů	330		100%	

Nejvyšší podíl žen navštěvujících vzdělávání seniorů vykazuje institut v Mor. Třebové, a to celých 90%, nejméně potom institut ve Svitavách, a to 73%. Na institutu ve Svitavách je tedy nejvyšší poměr studujících mužů oproti ženám ze všech zkoumaných institutů svitavského okresu. Na každém institutu je však zcela nepochybně vyšší počet studujících žen než mužů, a to velmi výrazným poměrem. Tento poměr však ukazuje nejen na vyšší aktivitu žen v zájmu o vzdělání v seniorském věku, ale také kopíruje demografické průzkumy.

Obrázek 1 Rozdělení respondentů dle pohlaví



Z uvedených údajů lze konstatovat, že **hypotéza H2 byla potvrzena.**

**Druhá otázka** sloužila k rozdělení respondentů dle příslušnosti k jejich věkové skupině. Věkové skupiny jsou rozděleny od první skupiny, která zahrnuje respondenty ve věku nižším než 60 roků, druhá skupina respondenty ve věku 60 až 64 let, dále pak ve skupinách po pěti letech až po poslední skupinu, která zahrnuje respondenty ve věku vyšším jak 74 roků.

*Tabulka 3 Rozdělení respondentů dle věku*

Věk	Ženy	Muži	Celkem	%
méně než 60	18	2	20	6%
60 - 64	73	13	86	26%
65 - 69	68	22	90	27%
70 - 74	54	11	65	20%
více jak 74	58	11	69	21%

Mezi respondenty je nejsilněji zastoupena věková skupina 65 až 69 let, a to v absolutním počtu 90 respondentů, procentuálně vyjádřeno se jedná o 27%, tato skupina je těsně následována věkovou skupinou 60 až 64 let s 86 respondenty (26%). Třetí je věková skupina respondentů starších 74 let (21%), následovaná velikostně téměř shodnou věkovou skupinou 70 až 74 let (20%). Nejméně je zastoupena věková skupina respondentů mladších 60ti let v počtu 20 respondentů, jež tvoří pouhých 6% celku.

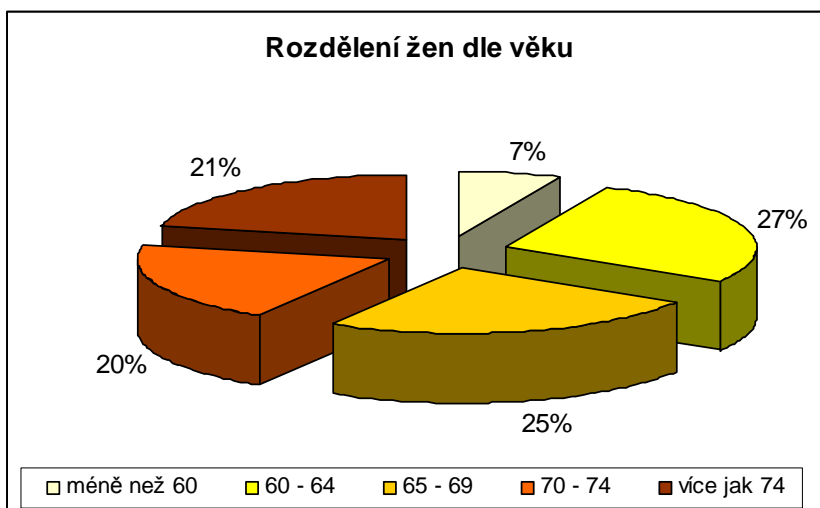
*Tabulka 4 Respondenti dle věku a navštěvovaných vzdělávacích institutů*

Věk	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy	
	absolutně	%	absolutně	%	absolutně	%	absolutně	%
méně než 60	6	5%	6	7%	3	5%	5	8%
60 - 64	24	20%	25	30%	13	20%	24	38%
65 - 69	36	30%	22	27%	14	22%	18	29%
70 - 74	23	19%	14	17%	18	28%	10	16%
více jak 74	32	26%	15	18%	16	25%	6	10%
Celkem	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%

Při porovnání věkového rozložení respondentů mezi jednotlivými instituty je zřejmé, že zastoupení skupin je vyrovnané. Za největší výkyv lze považovat vysoce zastoupenou věkovou skupinu respondentů 60 až 64 let na institutu ve Svitavách, a to plných 38% z celkového počtu seniorů studujících na svitavském institutu a naopak na tomtéž institutu nejméně zastoupenou věkovou skupinu starších 74 let, která tvoří pouhých 10% z celkového počtu seniorů tohoto institutu oproti až 26 či 25 procentům seniorů studujících na institutu v Litomyšli či v Poličce.

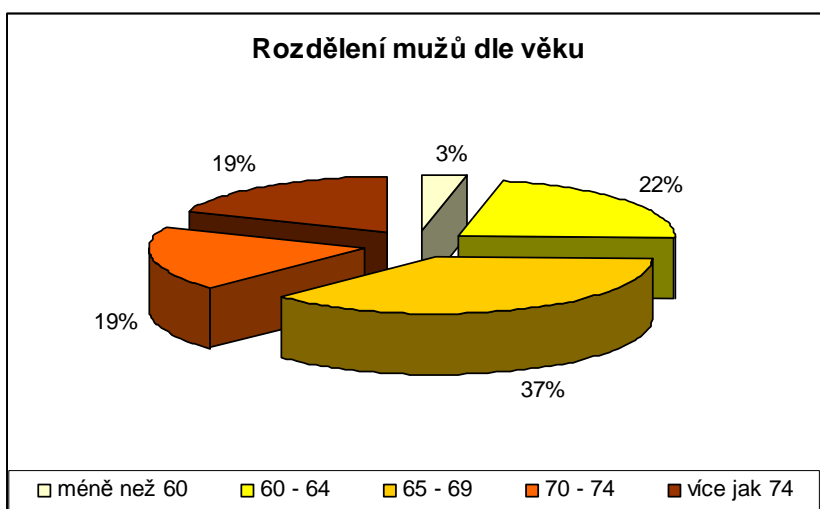
Mezi ženami je nejvíce zastoupena věková skupina 60 až 64 let (27%), následovaná věkovou skupinou 65 až 69 let (25%), dále pak věková skupina starší 74 let (21%), 70 až 74 let (20%) a nejmenší je věková skupina mladší 60ti let, a to 7% z celkového seniorek.

Obrázek 2 Rozdělení žen dle věku



Jak je dobře patrné z následujícího grafu, poměr mužů v jednotlivých skupinách téměř kopíruje rozdělení žen dle věkových skupin. Ještě markantnější je zde početní převaha respondentů ve věku 65 až 69 let, tato skupina obsahuje celkem 37% z celkového počtu mužů seniorů na těchto institucích. Oproti ženám lze u mužů pozorovat menší obsazení mladších věkových skupin. Ve skupině do 60 let pouhých 3% respondentů (oproti 7% u žen) a ve věkové skupině 60 až 64 let pak 22% respondentů (oproti 27% u žen).

Obrázek 3 Rozdělení mužů dle věku



**Třetí otázka** dotazníku zjišťovala, zda je bydlištěm respondentů vesnice či město, tedy zda může mít bydliště respondentů souvislost s návštěvou vzdělávacích institucí pro seniory.

Tabulka 5 Rozdělení respondentů dle bydliště

Bydliště	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy	
		%		%		%		%
vesnice	34	28%	19	23%	18	28%	14	22%
město	87	72%	63	77%	46	72%	49	78%
Celkem	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%

Více než 70% seniorů vzdělávajících se na institutech bydlí ve města. Celých 78% seniorů studujících na institutu ve Svitavách bydlí ve městě, 77% seniorů studujících na institutu v Moravské Třebové bydlí ve městě a pro Litomyšl a Poličku shodně 72% studujících seniorů bydlí ve městě.

Tabulka 6 Rozdělení respondentů dle bydliště a pohlaví

Bydliště	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
vesnice	19%	9%	18%	5%	23%	5%	16%	6%
město	62%	10%	72%	5%	59%	13%	57%	21%
Celkem	100%		100%		100%		100%	

Z tabulky 6 je zřejmé, že na všech institutech jsou největší studující skupinou ženy, které bydlí ve městech. 72% všech seniorů institutu v Moravské Třebové jsou ženy z města, v Litomyšli je to 62% všech seniorů, v Poličce 59% seniorů a ve Svitavách je 57% všech seniorů ženy bydlící ve městě.

Nejmenší skupinou jsou naopak muži bydlící na vesnici, a to pouhých 5% všech studentů institutu v Moravské Třebové, 5% všech studentů institutu v Poličce, 6% všech studentů institutu ve Svitavách a 9% všech studentů institutu v Litomyšli. K těmto nejmenším skupinám však také patří muži bydlící ve městě studující na institutu v Moravské Třebové, kteří tvoří skupinu 5% všech seniorů studujících na institutu v Moravské Třebové.

**Čtvrtá otázka** se úzce váže k ověření hypotézy č. 1, která předpokládá, že respondenti s vyšším vzděláním navštěvují seniorské vzdělávání častěji než respondenti s nižším vzděláním. Vzdělání jsem rozdělila do čtyř základních skupin, a to na vzdělání základní, vyučen, maturita a vysokoškolské.

Tabulka 7 Rozdělení respondentů dle vzdělání

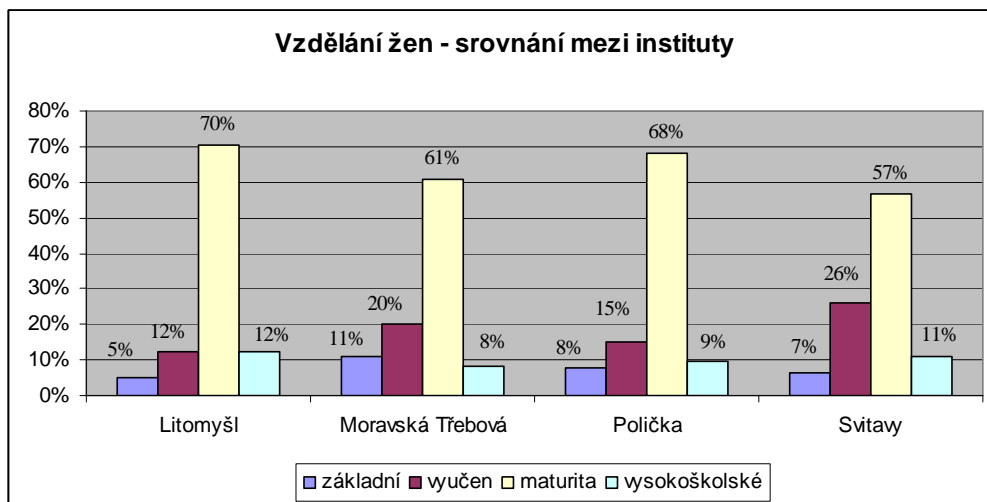
Vzdělání	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy		Celkem	%
		%		%		%		%		
základní	5	4%	9	11%	4	6%	3	5%	21	6%
vyučen	17	14%	20	24%	14	22%	15	24%	66	20%
maturita	80	66%	45	55%	40	63%	39	62%	204	62%
vysokoškolské	19	16%	8	10%	6	9%	6	10%	39	12%
Celkem	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Z celkového počtu 330 seniorů navštěvujících vzdělávací instituce v okrese Svitavy, kteří se zúčastnili tohoto dotazníkového šetření, jich 204 v dotazníku uvedlo vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Tato absolutní hodnota 204 seniorů tvoří v procentuálním vyjádření plných 62% respondentů. 66 seniorů (20%) uvedlo, že jsou vyučeni, 39 seniorů (12%) uvedlo vysokoškolské vzdělání a 21 seniorů (6%) uvedlo základní vzdělání.

Z uvedených údajů lze konstatovat, že **hypotéza H1 byla potvrzena.**

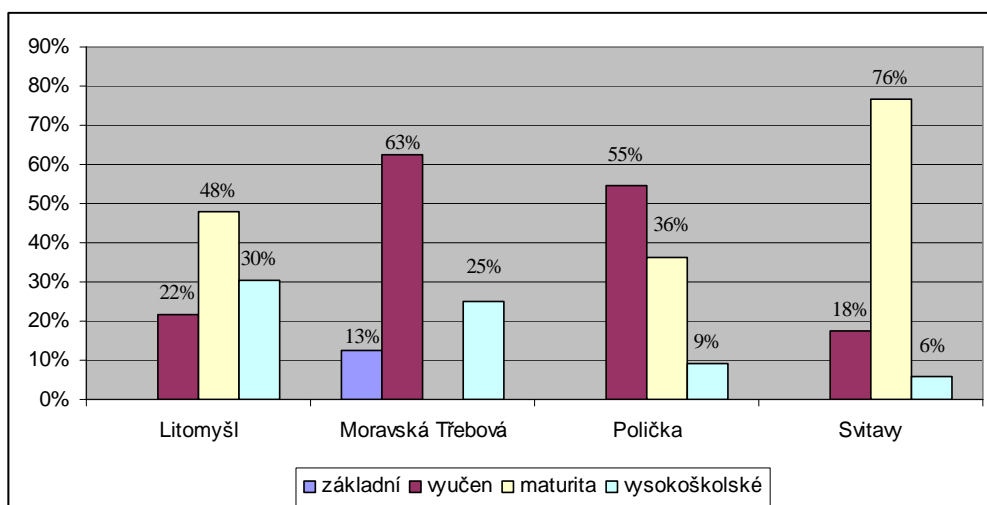
Pro podrobnější možnost srovnání uvádím i srovnání vzdělání respondentů mezi jednotlivými instituty. Pro zvýšení přehlednosti tohoto tématu uvádím srovnání pro ženy a muže samostatně. Jednotlivé skupiny žen na jednotlivých institutech rozdělené dle úrovně vzdělání jsou porovnávány v poměru k celkovému počtu žen na daném institutu.

Obrázek 4 Vzdělání žen – srovnání mezi instituty



Z výše uvedeného grafu je zřejmé, že nejmenšími skupinami na všech institutech jsou seniorky se základním vzděláním (5% až 11%). Druhou nejmenší skupinou jsou vysokoškolsky vzdělané respondentky (8% až 12%). Třetí skupinu tvoří vyučené respondentky, a to 12% až 26%. Největší skupinu tvoří seniorky se vzděláním ukončeným maturitní zkouškou (57% až 70%). Pořadí jednotlivých skupin vzdělání u žen je na všech institutech stejné.

Obrázek 5 Vzdělání mužů – srovnání mezi instituty





U respondentů mužů lze z tohoto grafu velmi dobře pozorovat zcela jiné výsledky než u žen. Na institutu v Litomyšli není zastoupena skupina se základním vzděláním, skupina mužů s vyučením tvoří 22% z celkových 100% mužů studujících na tomto institutu, 30% mužů vykazuje vysokoškolské vzdělání a největší skupinou je skupina se vzděláním zakončeným maturitní zkouškou, a to 48%.

Na institutu v Moravské Třebové činí skupina mužů se základním vzděláním 13% z celkových 100% mužů studujících na tomto institutu, skupina se vzděláním zakončeným maturitní zkouškou není zastoupena, 25% tvoří skupina mužů s vysokoškolským vzděláním a největší podíl vykazuje skupina s vyučením, a to celých 63%.

Na institutu v Poličce není zastoupena skupina se základním vzděláním, skupina s vysokoškolským vzděláním tvoří 9% z celkových 100% mužů studujících na tomto institutu, 36% tvoří skupina se vzděláním zakončeným maturitní zkouškou a nejvyšší podíl má tak jako v Moravské Třebové skupina s vyučením, a to 55%.

Na institutu ve Svitavách není zastoupena skupina se základním vzděláním, skupina s vysokoškolským vzděláním tvoří 6% z celkových 100% mužů studujících na tomto institutu, 18% tvoří skupina s vyučením a největší podíl vykazuje skupina se vzděláním zakončeným maturitní zkouškou, a to 76%.

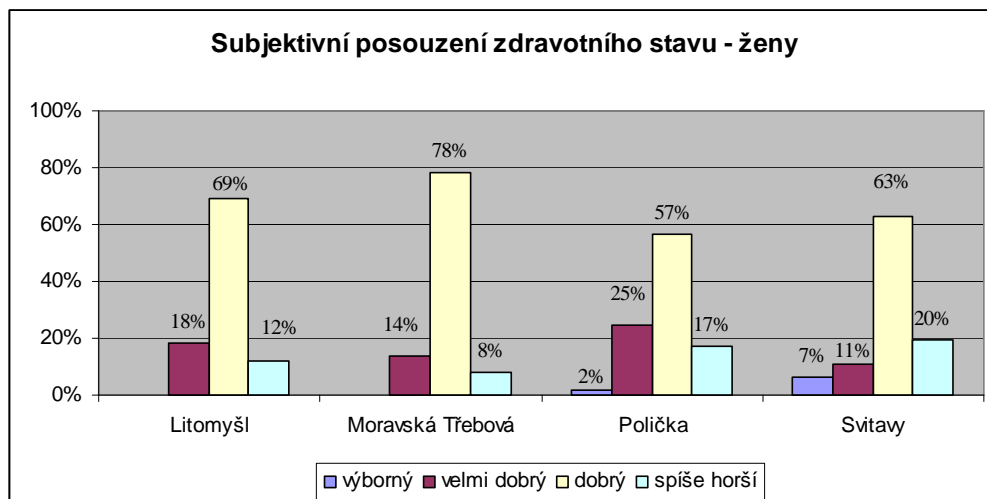
**V páté otázce** respondenti subjektivně posuzovali svůj zdravotní stav vzhledem k jejich věku. Tato otázka je úzce svázána s otázkou číslo 19 a obě mají vazbu na hypotézu č. 4, která předpokládá, že ženy navštěvující kurzy vzdělávání subjektivně pocítují zlepšení zdraví více, jak muži navštěvující tyto kurzy.

Tabulka 8 Zdravotní stav respondentů

	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy		Celkem	%
		%		%		%		%		
výborný	3	2%	0	0%	1	2%	3	5%	7	2%
velmi dobrý	20	17%	10	12%	16	25%	11	17%	57	17%
dobrý	84	69%	63	77%	37	58%	38	60%	222	67%
spíše horší	14	12%	9	11%	10	16%	11	17%	44	13%
Celkem	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Z celkového počtu 330 seniorů, kteří se účastnili dotazníkového šetření jich pouze 7 (2%) uvedlo, že svůj zdravotní stav považují za výborný. 57 seniorů (17%) považuje svůj zdravotní stav za velmi dobrý, 222 respondentů (67%) svůj zdravotní stav označilo jako dobrý. 44 (13%) seniorů označilo svůj zdravotní stav jako spíše horší.

Obrázek 6 Subjektivní posouzení zdravotního stavu žen



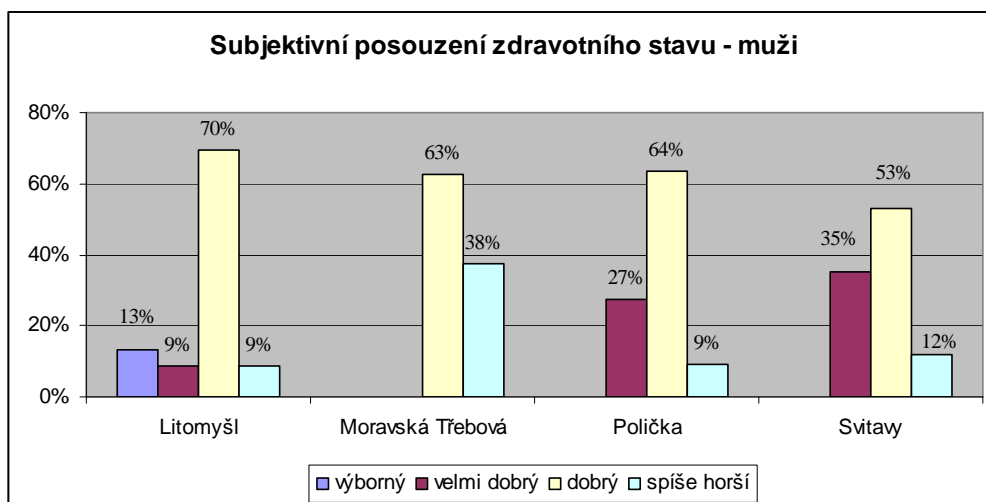
Dle výsledků dotazníkového šetření hodnotí svůj zdravotní stav na institutu v Litomyšli 18% žen jako velmi dobrý, 69% jako dobrý a 12% jako spíše horší. Varianta výborného zdravotního stavu nebyla označena ani jednou ze senierek.

Na institutu v Moravské Třebové hodnotí 14% žen svůj zdravotní stav jako velmi dobrý, 78% jako dobrý a 8% jako spíše horší.

Na institutu v Poličce označila 2% senierek svůj zdravotní stav jako výborný, 25% jako velmi dobrý, 57% jako dobrý a 17% senierek označilo svůj stav za spíše horší.

Na institutu ve Svitavách zvolilo 7% respondentek variantu výborného zdravotního stavu. 11% senierek označilo svůj zdravotní stav za velmi dobrý, 63% označilo svůj stav jako dobrý a 20% senierek hodnotí zdravotní stav jako spíše horší.

Obrázek 7 Subjektivní posouzení zdravotního stavu mužů



Na institutu v Litomyšli hodnotí 13% mužů svůj zdravotní stav jako výborný, 9% jako velmi dobrý, největší skupiny, a to 70% označilo svůj zdravotní stav za dobrý a 9% považuje svůj zdravotní stav za spíše horší.

Na institutu v Moravské Třebové 63% mužů považuje svůj zdravotní stav za dobrý a 38% za spíše horší.

Na institutu v Poličce označilo svůj zdravotní stav jako velmi dobrý 27% mužů, 64% považuje svůj zdravotní stav za dobrý a 9% jako spíše horší.

Na institutu ve Svitavách považuje svůj zdravotní stav za velmi dobrý 35% mužů, 53% jej považuje za dobrý a 12% cítí svůj zdravotní stav jako spíše horší.

Jestliže budeme brát v úvahu, že uspokojivý zdravotní stav vyjadřuje zdravotní stav výborný, velmi dobrý a dobrý, potom za svůj uspokojivý považuje svůj zdravotní stav 86, 71 % žen a 86,44 % mužů, tedy téměř shodné procento.

Výše uvedené faktografické otázky dotazníku touto pátou otázkou končí a následuje druhá část dotazníku, která je zaměřena na vazby vzdělávání a kvality života respondentů, přínosy jejich současného vzdělávání a další aktivity respondentů, společně pak s možností respondentů vyjádřit se ke kvalitě a zaměření jejich současného vzdělávání v institucích zaměřených na vzdělávání seniorů.

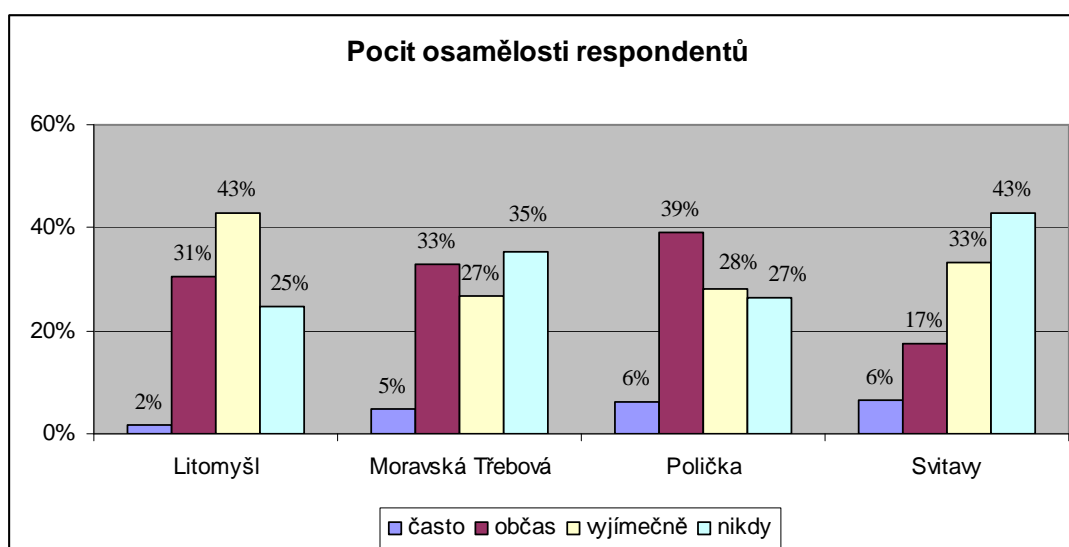
**Šestá otázka zjišťuje**, zda respondenti trpí pocitem osamělosti. Respondenti vybírali z možností často, občas, výjimečně, nikdy.

Tabulka 9 Pocit osamělosti u respondentů

	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy		Celkem	
		%		%		%		%		%
často	2	2%	4	5%	4	6%	4	6%	14	4%
občas	37	31%	27	33%	25	39%	11	17%	100	30%
výjimečně	52	43%	22	27%	18	28%	21	33%	113	34%
nikdy	30	25%	29	35%	17	27%	27	43%	103	31%
<b>Celkem</b>	<b>121</b>	<b>100%</b>	<b>82</b>	<b>100%</b>	<b>64</b>	<b>100%</b>	<b>63</b>	<b>100%</b>	<b>330</b>	<b>100%</b>

Z celkového počtu 330 respondentů na všech čtyřech institucích jich 14 (4%) často trpí pocitem osamělosti. 100 seniorů (30%) trpí pocitem osamělosti občas, 113 seniorů (34%) pociťuje pocit osamělosti výjimečně a 103 seniorů (31%) nikdy netrpí pocitem osamělosti. Pro zvýšení přehlednosti této problematiky uvádím vyhodnocení tohoto bodu dotazníku pro seniory na jednotlivých institucích i v grafu.

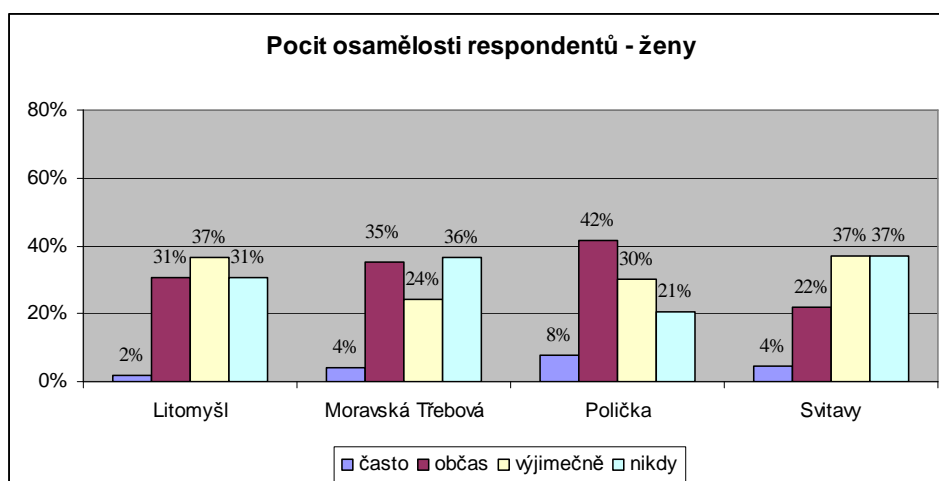
Obrázek 8 Pocit osamělosti respondentů jednotlivých institucí



Nejméně trápí pocit osamělosti seniory svitavského institutu, celých 76% respondentů tohoto dotazníkového šetření uvedlo, že pocitem osamělosti trpí výjimečně nebo nikdy. Výjimečně

nebo nikdy osamělost pociťuje 68% respondentů z institutu v Litomyšli, 62% seniorů z Moravské Třebové a 55% seniorů z Poličky.

Obrázek 9 Pocit osamělosti respondentů - ženy



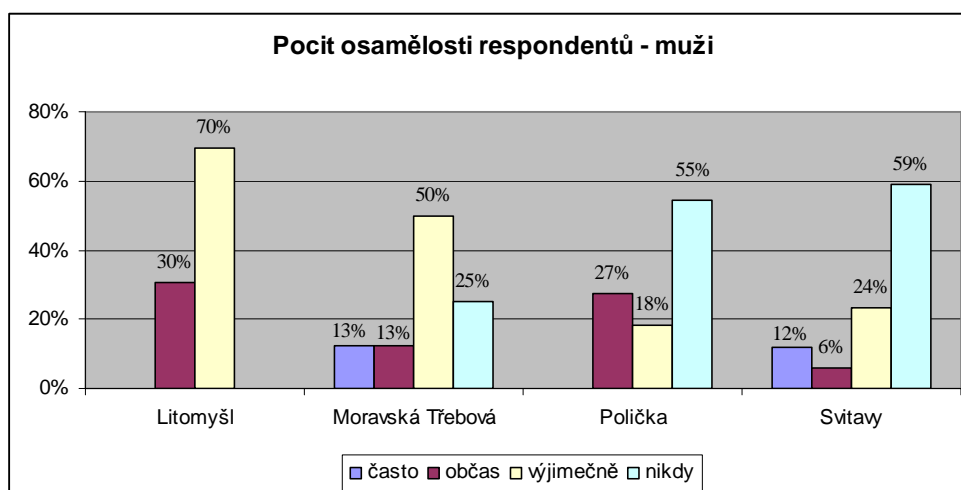
Na institutu v Litomyšli pociťuje často osamělost 2% žen, 31% pociťuje osamělost občas. 37% žen se cítí výjimečně osaměle a 31% žen nikdy nepociťuje osamělost.

Na institutu v Moravské Třebové pociťuje osamělost často 4% žen, 35% pociťuje osamělost občas, 24% žen se cítí výjimečně osaměle a 36% žen nepociťuje osamělost nikdy.

Na institutu v Poličce pociťuje osamělost často 8% žen, občas se cítí osaměle 42% žen, výjimečně se cítí osaměle 30% žen a nikdy nepociťuje osamělost 21% seniorek.

Na institutu ve Svitavách uvádí častý pocit osamělosti 4% respondentek, občas se cítí osaměle 22% respondentek, výjimečně pociťuje osamělost 37% seniorek a nikdy se necítí osaměle 37% seniorek.

Obrázek 10 Pocit osamělosti respondentů - muži



Mezi respondenty muži na institutu v Litomyšli uvedlo 30% seniorů, že se občas cítí osaměle, 70% se výjimečně cítí osaměle. Na institutu v Moravské Třebové shodně 13% respondentů uvedlo, že se cítí osaměle často a občas. 50% se pak výjimečně cítí osaměle a 25% osamělost nikdy nepocituje.

Na institutu v Poličce se občas cítí osaměle 27% mužů, 18% pocituje osamělost výjimečně a celých 55% mužů uvedlo, že se nikdy necítí osaměle.

Na svitavském institutu uvedlo 12% mužů častou osamělost, 6% občasnou, 24% cítí osamělost výjimečně a 59% respondentů nikdy nepocituje osamělost.

**Sedmá otázka** zjišťuje původ zájmu respondentů o seniorské vzdělávání, tedy kdo je k současnému vzdělávání inspiroval. V dotazníku byly seniorům nabídnuty možnosti – rodina, přátelé, vlastní iniciativa a jiné (s možností vypsání vlastní inspirace ke vzdělávání). Všichni respondenti označili jednu z nabízených možností a nikdo z nich neuvedl jiný zdroj inspirace ke svému vzdělávání.

Tabulka 10 Inspirace ke studiu

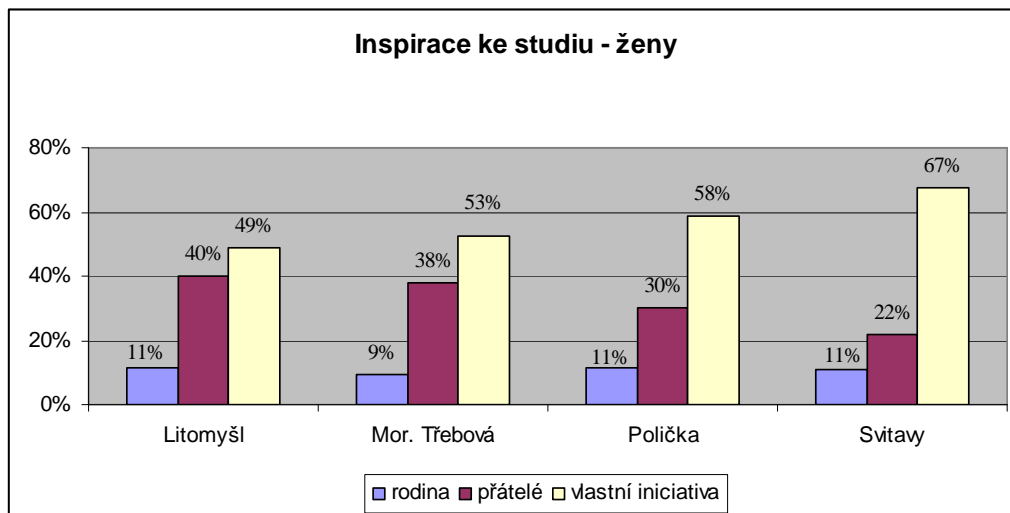
	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy		Celkem	
		%		%		%		%		%
rodina	19	16%	10	12%	9	14%	11	17%	49	15%
přátelé	43	36%	32	39%	19	30%	12	19%	106	32%
vlastní iniciativa	59	49%	40	49%	36	56%	40	63%	175	53%
jiný	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Celkem	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Nadpoloviční většina respondentů v dotazníku uvedla, že studují z vlastní iniciativy, 32% seniorů byla motivována svými přáteli a 15% svojí rodinou.

Motivace senierek ke studiu na jednotlivých institutech znázorňuje následující graf. Rodina inspirovala ke studiu shodně 11% na institutu v Litomyšli, Poličce i Svitavách a 9% respondentek z institutu v Moravské Třebové. Přátelé pak byli inspirací pro 40% senierek z institutu v Litomyšli, 38% senierek v Moravské Třebové, 30% senierek v Poličce a 22% senierek ve Svitavách. Jednoznačně nejčastěji byla respondentkami označovaná varianta

studium z vlastní iniciativy, a to v rozmezí od 49% na institutu v Litomyšli až po 67% senierek na institutu ve Svitavách.

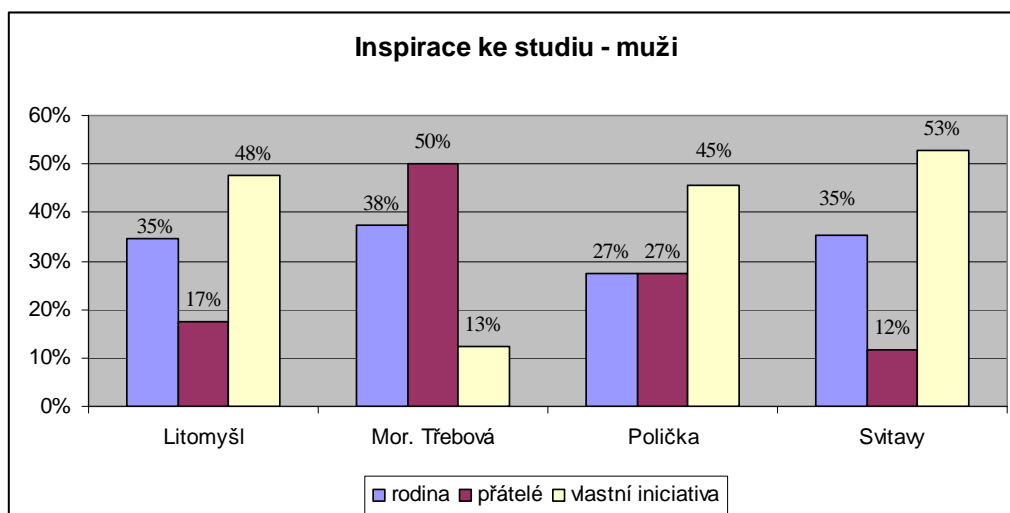
Obrázek 11 Inspirace respondentů ke studiu - ženy



Srovnáme-li výsledky z dotazníkového šetření mezi respondenty muži a ženami, je jasně patrné, že muži jsou mnohem častěji ke studiu inspirováni svojí rodinou. A to 27% mužů na institutu v Poličce, 35% mužů na institutu v Litomyšli, 35% mužů na institutu ve Svitavách a dokonce 38% mužů na institutu v Moravské Třebové.

Přáteli bylo inspirováno pouhých 12% na institutu ve Svitavách, 17% mužů na institutu v Litomyšli, 27% na institutu v Poličce a plných 50% na institutu v Moravské Třebové. Účast na studiu z vlastní iniciativy uvádí pouhých 13% mužů na institutu v Moravské Třebové, 45% mužů na institutu v Poličce, 48% na institutu v Litomyšli a 53% na institutu ve Svitavách.

Obrázek 12 Inspirace respondentů ke studiu – muži



**Osmá otázka** ověřuje, zda respondentům vyhovuje zaměření vzdělávacího programu, který nyní navštěvují.

Tabulka 11 Spokojenost se zaměřením studijního programu

	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
ano	98	23	74	8	53	11	46	17
ne	0	0	0	0	0	0	0	0

Na tuto otázku odpovědělo všech 330 respondentů kladně, tedy že jsou spokojeni a že jim vyhovuje zaměření jejich vzdělávacího programu.

**V deváté otázce** byli respondenti dotázáni, zda ucelený vzdělávací cyklus navštěvují opakovaně (i další roky) nebo jej absolvují jen jedenkrát.

Tabulka 12 Opakovaná návštěva vzdělávacích cyklů

	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
jedenkrát	8	2	5	2	4	1	46	17
opakovaně	90	21	69	6	49	10	0	0

Na tuto otázku odpověděli respondenti institutu v Litomyšli, Moravské Třebové a Poličce téměř shodně, že vzdělávání navštěvují opakovaně. Tyto odpovědi korespondují s jednotlivými vzdělávacími cykly, které jsou jednoleté, každým rokem jsou obměňovány a vždy přináší nová vzdělávací témata. Respondenti institutu ve Svitavách odpověděli také v závislosti na organizaci seniorského vzdělávání, které se uskutečňuje v opakujících se ustálených tříletých cyklech, které mají i ustálenou vzdělávací náplň. Respondenti svitavského institutu se seniorského vzdělávání zúčastňují jen v jednom tříletém cyklu.

**Desátou otázkou** byli respondenti požádáni, o navržení dalších témat, které by si přáli zařadit do jejich vzdělávacího programu.

Na tuto otázku respondenti odpovídali výčtem různého množství námětů. Velký zájem projeví o historii a kulturu naši i světovou. Dalším žádaným tématem byla psychologie a mezilidské vztahy či zdravý způsob života. Dále navrhovali zařadit témata o známých



osobnostech, vesmíru, právním minimu, o Evropské unii či o důvodech ekonomické krize. Z výčtu témat lze usuzovat o aktivním přístupu seniorů ke společenskému životu jako celku.

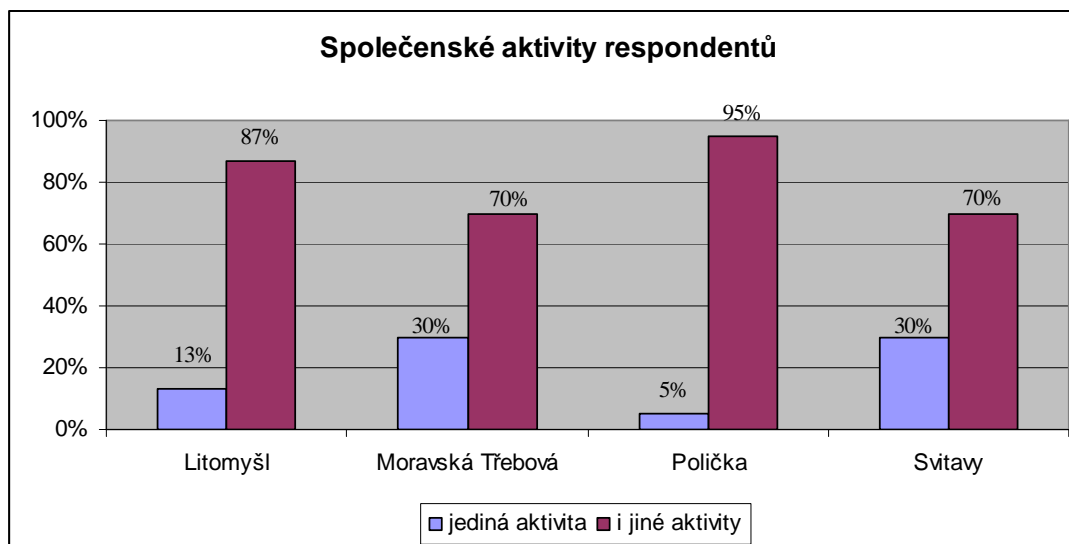
**Jedenáctá otázka** zjišťuje, zda je toto vzdělávání jedinou společenskou aktivitou respondentů nebo zda mají i další společenské aktivity (jako například klub seniorů jiné vzdělávací aktivity a podobně).

Tabulka 13 Společenské aktivity respondentů

	Litomyšl	%	Mor. Třebová	%	Polička	%	Svitavy	%	Celkem	%
jediná aktivita	16	13%	25	30%	3	5%	19	30%	63	19%
i jiné aktivity	105	87%	57	70%	61	95%	44	70%	267	81%
Celkem	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

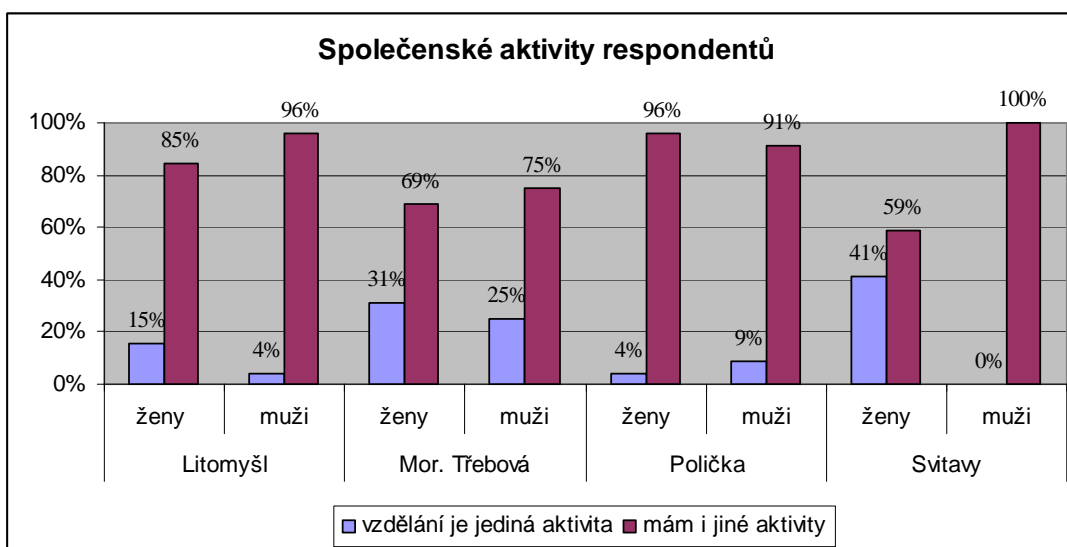
19% respondentů uvedlo, že jejich současné vzdělávání je jedinou jejich společenskou aktivitou, 81% respondentů pak uvedlo, že mají i jiné společenské aktivity.

Obrázek 13 Společenské aktivity respondentů



Z grafu je patrné, že společensky nejaktivnější jsou senioři institutu v Poličce, kde celých 95% respondentů uvedlo, že mají i další společenské aktivity, vedle současného vzdělávání na institutu. Další společenské aktivity uvádí 87% seniorů v Litomyšli a shodně 70% seniorů v Moravské Třebové a ve Svítavách.

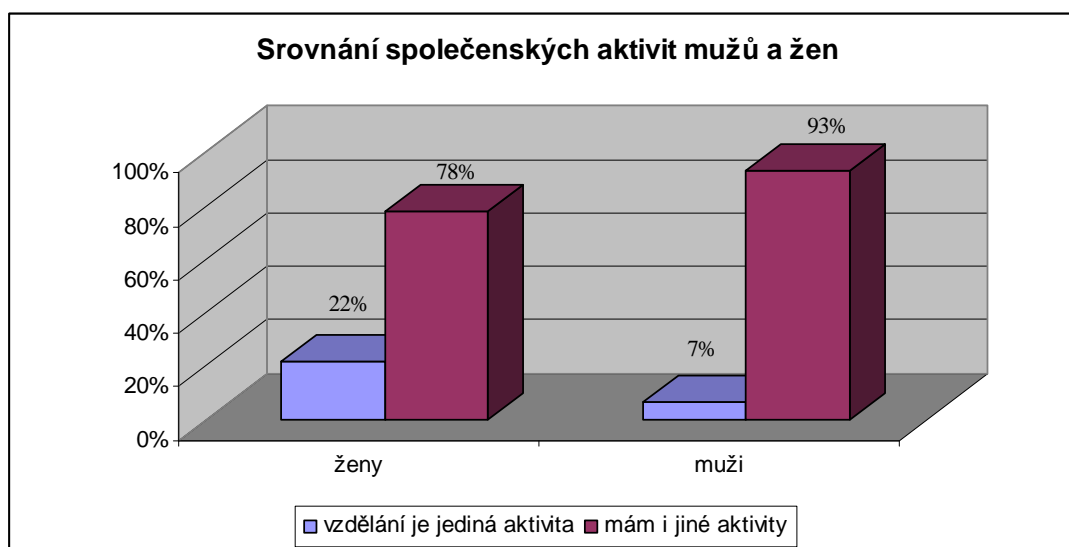
Obrázek 14 Společenské aktivity respondentů dle pohlaví



Při srovnání společenských aktivit mezi instituty a mezi respondenty muži a ženami, lze za společensky nejaktivnější považovat muže z institutu ve Svitavách, neboť všichni mají i další aktivity, vyjma současného vzdělávání na institutu. Ženy na institutu ve Svitavách jsou naopak nejméně společensky aktivní, celých 41% jich uvedlo, že vzdělává na institutu je jejich jedinou společenskou aktivitou. Za velmi společensky aktivní lze také považovat muže z institutu v Litomyšli a ženy z institutu v Poličce (shodně 96% uvádí i další společenské aktivity vedle současného vzdělávání) a výsledku nad 90% dosáhli i muži na institutu v Poličce (91%). Obecně lze zhodnotit, že respondenti, kteří navštěvují vzdělávací instituty, jsou společensky aktivní a nespokojují se pouze se vzděláváním jako jedinou společenskou aktivitou.

Pro komplexní vyhodnocení společenských aktivit respondentů mužů a žen uvádím ještě graf, který srovnává společenské aktivity respondentů bez příslušnosti k jednotlivým institutům. Z tohoto grafu vyplývá, že společensky aktivnější jsou muži, neboť plných 93% respondentů uvádí další společenské aktivity vedle současného vzdělávání na institutech.

Obrázek 15 Srovnání společenských aktivit mužů a žen



Pokud respondenti označili variantu, že mají i jiné aktivity, byli požádáni, aby vypsali, jaké aktivity to jsou. Nejčastěji uváděnou odpovědí byl klub seniorů (uvedlo 51 seniorů), jiné vzdělávací aktivity (uvedlo 50 seniorů), cvičení (uvedlo 39 respondentů), turistika (uvedlo 27 seniorů), hudba (17 seniorů), divadlo (9 seniorů). Dále byly uváděny odpovědi, jako práce pro obec, kurzy na počítači, práce pro hasiče či šachy.

**Otázka dvanáctá** ověřuje hlavní přínos současného vzdělávání pro respondenty a váže se k hypotéze č. 3, 4 i 5. Respondenti byli požádáni, aby jednotlivé možnosti (noví přátelé, nové poznatky, aktivní životní styl a jiné) oznámkovali jako ve škole. Nejpřínosnější varianta tedy získá jedničku, druhá nejdůležitější dvojku atd. Všichni respondenti vybírali z prvních třech navržených možností v dotazníku, možnost jiné neoznačil žádný z respondentů, nebudu jej tedy dále uvádět.

Pro vyhodnocení obdržených odpovědí v dotazníku jsem každé variantě (noví přátelé, nové poznatky, aktivní životní styl) přiřadila body dle pořadí. Varianta, která byla označena jedničkou (tedy první a nejdůležitější), tímto získala 3 body, varianta označená dvojkou získala 2 body a třetí pouze jeden bod. Po sečtení těchto bodů bylo možno porovnat jednotlivé varianty dle jejich důležitosti pro respondenty.

Na základě tohoto hodnocení lze konstatovat, že pro respondenty je hlavním přínosem jejich současného vzdělávání získání nových poznatků, na druhé pozici je pro ně aktivní životní styl a až na posledním místě uvádění získání nových přátel.

**Třináctá otázka** zjišťuje, zda vzdělávání respondentů napomáhá lepší orientaci v běžném životě a má vazbu na hypotézu č. 3. Respondenti vybírali mezi možnostmi ano, spíše ano, spíše ne, ne.

Tabulka 14 Vazba vzdělávání a orientace v běžném životě

	Litomyšl		Moravská Třebová		Polička		Svitavy		Celkem	
		%		%		%		%		%
ano	55	45%	42	51%	33	52%	37	59%	167	51%
spíše ano	56	46%	29	35%	27	42%	24	38%	136	41%
spíše ne	8	7%	7	9%	4	6%	2	3%	21	6%
ne	2	2%	4	5%	0	0%	0	0%	6	2%
<b>Celkem</b>	<b>121</b>	<b>100%</b>	<b>82</b>	<b>100%</b>	<b>64</b>	<b>100%</b>	<b>63</b>	<b>100%</b>	<b>330</b>	<b>100%</b>

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že celých 92% respondentů považuje svoje současné vzdělávání za přínosné pro orientaci v běžném životě. Z toho 51% respondentů zvolilo možnost ano, současné vzdělávání napomáhá lepší orientaci v běžném životě, a 41% zvolilo možnost spíše ano. Pouhých 6% respondentů uvedlo, že vzdělávání jim v orientaci v běžném životě spíše nepomáhá a 2% respondentů zvolilo variantu ne, toto vzdělávání není přínosné pro orientaci v běžném životě.

Tabulka 15 Vazba vzdělávání a orientace v běžném životě v porovnání muži a ženy

	Litomyšl		Mor. Třebová		Polička		Svitavy		Σ			
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	%	muži	%
									ženy	%	muži	%
ano	44	11	41	1	26	7	26	11	137	51%	30	51%
spíše ano	47	9	23	6	23	4	18	6	111	41%	25	42%
spíše ne	5	3	7	0	4	0	2	0	18	7%	3	5%
ne	2	0	3	1	0	0	0	0	5	2%	1	2%
									271	100%	59	100%

Pokud vyhodnotíme odpovědi na tuto otázku mezi respondenty muži a ženami, je zřejmé, že tento aspekt hodnotí muži i ženy v téměř dokonalé shodě. Jejich odpovědi se liší maximálně

o 2 procentní body. Současné vzdělávání respondentů na jednotlivých institutech je tedy přínosné pro respondenty bez rozdílu pohlaví.

**Na čtrnáctou otázku** odpovídali pouze respondenti, kteří zvolili možnost „ano“ na předchozí otázku. Vypisovali zde oblasti, ve kterých oblastech běžného života a jak jim vzdělávání pomáhá. Na tuto otázku celkem 128 respondentů nevedlo žádnou odpověď. Ti, kteří na otázku odpověděli nejčastěji uváděli, že jim současné vzdělávání především rozšiřuje všeobecný přehled (uvedeno 66x), zlepšuje a obohacuje komunikaci ve společnosti, dává jim témata hovoru a umožňuje jim uplatnit získané vědomosti (uvedeno 29x). Respondenti si také cení toho, že jim studium umožňuje lepší komunikaci s vnoučaty, o věcech, která by jinak nemohly být tématy jejich hovoru. Studium respondentům také lépe pomáhá udržovat aktivní mysl, lépe rozumět svému zdraví, a to jak tělesnému tak duševnímu. Respondenti dále uvádějí, že jim studium pomáhá trénovat paměť, snadněji se jim vyřizují věci na jednotlivých úřadech a také jim studiem získané vědomosti umožňují porovnávat své schopnosti se soutěžícími v různých vědomostních soutěžích.

**Patnáctá otázka** zjišťuje, zda současné vzdělávání napomáhá respondentům k větší samostatnosti a tedy i menší závislosti na pomoci okolí. Respondenti vybírali z otázek ano, spíše ano, spíše ne a ne.

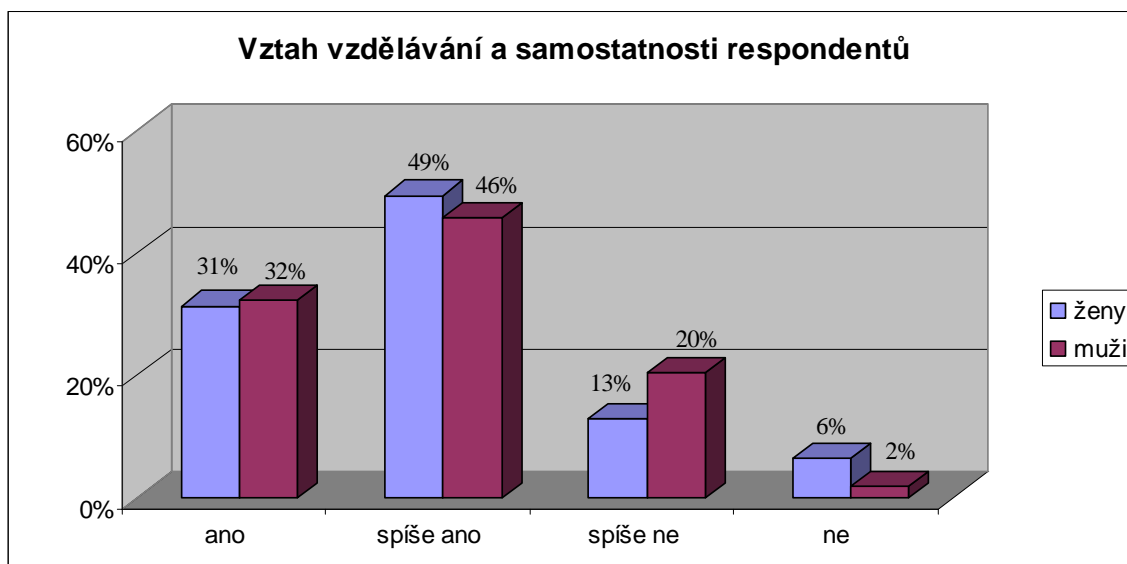
Tabulka 16 Vazba vzdělávání a samostatnosti seniorů

	Litomyšl	%	Moravská Třebová	%	Polička	%	Svitavy	%	Celkem	%
ano	34	28%	29	35%	22	34%	19	30%	104	32%
spíše ano	67	55%	37	45%	30	47%	27	43%	161	49%
spíše ne	15	12%	11	13%	8	13%	13	21%	47	14%
ne	5	4%	5	6%	4	6%	4	6%	18	5%
	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Z celkového počtu 330 respondentů se 265 respondentů (81%) domnívá, že jim současné vzdělávání pomáhá v samostatnosti. Z tohoto počtu seniorů jich 104 (32%) označilo možnost ano a 161 (49%) spíše ano. 47 respondentů (14%) zvolilo odpověď spíše ne a pouhých 18 respondentů (5%) si myslí, že jim současné vzdělávání v samostatnosti a menší závislosti na pomoci okolí nepomáhá.

Jak zjistíme z následujícího grafu, muži i ženy vnímají tuto vazbu mezi jejich současným vzděláváním a svoji vlastní samostatností téměř shodně.

Obrázek 16 *Hodnocení vztahu vzdělávání a samostatnosti muži a ženami*



31% žen a 32% mužů se domnívá, že jim vzdělávání pomáhá v samostatnosti, 49% žen a 46% mužů je přesvědčeno, že jim spíše pomáhá. 13% žen a 20% mužů si myslí, že jim vzdělávání v samostatnosti spíše nepomáhá a 6% žen a 2% mužů věří, že jim vzdělávání ve vztahu k jejich větší samostatnosti a menší závislosti na pomoci okolí vůbec nepomáhá.

**V šestnácté otázce** dotazníkového šetření respondenti hodnotili, zda jim vzdělávání pomáhá ke zlepšení jejich společenské prestiže. V odpovědi byly na výběr možnosti ano, spíše ano, spíše ne, ne.

Tabulka 17 *Vazba vzdělávání a zvýšení společenské prestiže respondentů*

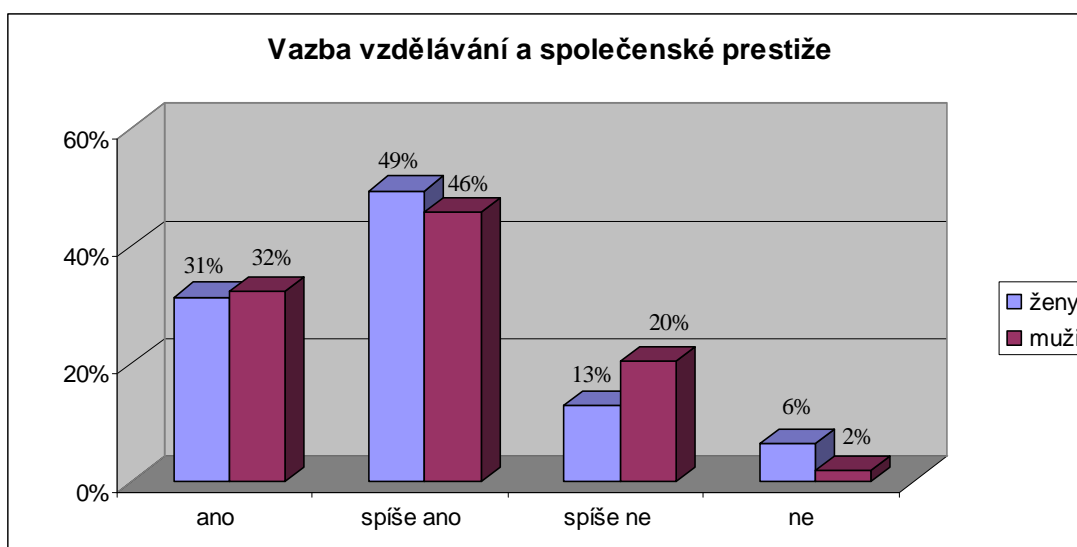
	Litomyšl	%	Moravská Třebová	%	Polička	%	Svitavy	%	Celkem	%
ano	41	34%	25	30%	22	34%	22	35%	110	33%
spíše ano	57	47%	43	52%	23	36%	24	38%	147	45%
spíše ne	14	12%	8	10%	15	23%	11	17%	48	15%
ne	9	7%	6	7%	4	6%	6	10%	25	8%
	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Otázku vazby současného vzdělávání a zvyšování společenské prestiže respondentů hodnotili respondenti téměř shodně jako předchozí otázku o vztahu vzdělávání a větší samostatnosti. 33% seniorů se domnívá, že jim současné vzdělávání zvyšuje jejich společenskou prestiž,

45% zvolilo odpověď spíše ano. 15% respondentů se domnívá, že jim současné vzdělávání společenskou prestiž spíše nezvyšuje a 8% respondentů je přesvědčeno, že jim současné vzdělávání nezvyšuje společenskou prestiž.

Pro srovnání odpovědí mezi respondenty muži a ženami opět promítnu výsledky jejich odpovědí následujícího grafu. Jak lze snadno srovnat, odpovědi na tuto otázku v procentuelním vyjádření kopírují názory respondentů z předchozí otázky.

Obrázek 17 *Hodnocení vzdělávání a zvýšení společenské prestiže muži a ženami*



Z vyhodnocení otázek č. 13, 14, 15 a 16 lze konstatovat, že **hypotéza H3 byla potvrzena.**

**Sedmnáctá otázka** se vztahuje k ověření hypotézy č. 5 a zjišťuje, zda se respondenti dotazníkového šetření stýkají s účastníky jejich vzdělávacího programu i mimo program. Tedy zda současné vzdělávání napomohlo rozvoji nových přátelských vztahů respondentů.

Tabulka 18 *Rozvoj přátelských vztahů*

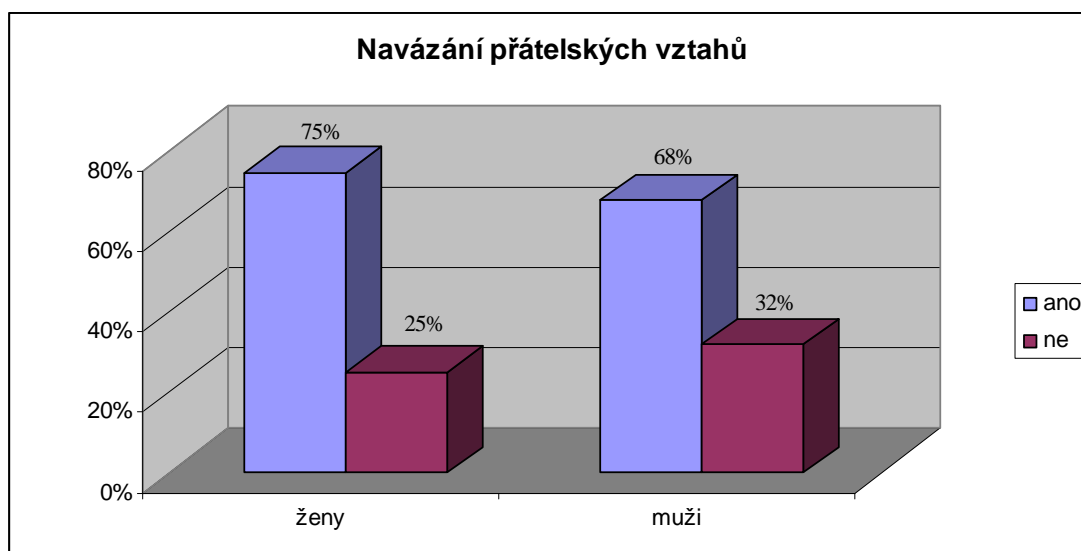
	Litomyšl	%	Moravská Třebová	%	Polička	%	Svitavy	%	Celkem	%
ano	89	74%	61	74%	54	84%	39	62%	243	74%
ne	32	26%	21	26%	10	16%	24	38%	87	26%
	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Celkem 243 respondentů, což činí 74% všech seniorů účastnících se dotazníkového šetření, se stýká s účastníky jejich vzdělávacího programu i mimo vzdělávací kurzy. 87 respondentů (26%) pak odpovědělo, že v kurzu nová přátelství nenavázali. Nejprátelštější vztahy mezi

respondenty jsou na institutu v Poličce, kde 84% respondentů udržuje kontakty a vazby se svými spolužáky i mimo kurz. Procentuálně stejně odpovídali respondenti institutu v Litomyšli i v Moravské Třebové, kde 74% seniorů uvedlo, že se se svými spolužáky stýkají i mimo kurz. Nejvíce respondentů, a to 38% na institutu ve Svitavách naopak uvedlo, že jim vzdělávání k rozvoji nových přátelských vztahů nepomohlo a se svými kolegy ze studijního institutu se mimo kurzy nestýkají.

Pro srovnání odpovědí na tuto otázku mezi respondenty muži a ženami uvádím jejich odpovědi v následujícím grafu.

Obrázek 18 Navázání přátelských vztahů



Dle odpovědí respondentů navazují ženy mezi svými kolegy a kolegyněmi ze vzdělávacího kurzu přátelství častěji než muži. 75% žen uvedlo, že se s účastníky vzdělávacího kurzu stýká i mimo program, 25% pak žádné nové přátelské vztahy nenavázaly. 68% mužů uvádí, že se se svými kolegy stýká i mimo program, 32% se s kolegy nestýká a domnívá se, že jejich vzdělávání k rozvoji nových přátelských vztahů nepomohlo.

Výsledky této otázky je **hypotézu H5 potvrzena**.



**V osmnácté otázce** účastníci dotazníkového šetření hodnotili, zda jim jejich současné vzdělávání zvyšuje pocit osobní spokojenosti. Na výběr měli možnosti ano, spíše ano, spíše ne, ne.

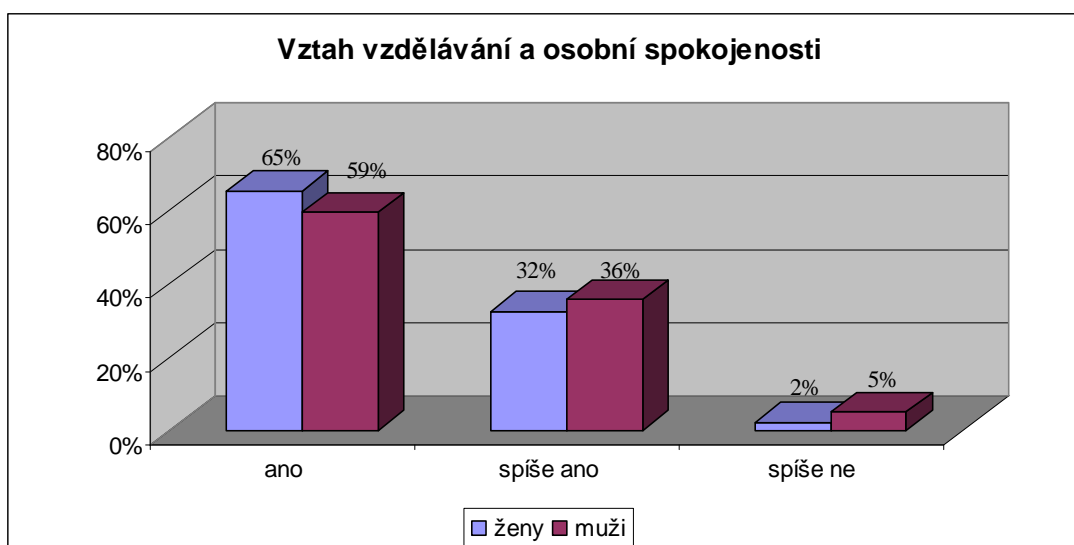
Tabulka 19 Vzdělávání zvyšuje osobní spokojenost

	Litomyšl	%	Moravská Třebová	%	Polička	%	Svitavy	%	Celkem	%
ano	72	60%	55	67%	40	63%	45	71%	212	64%
spíše ano	49	40%	27	33%	19	30%	14	22%	109	33%
spíše ne	0	0%	0	0%	5	8%	4	6%	9	3%
ne	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Odpověď na otázku, zda současné vzdělávání zvyšuje pocit jejich osobní spokojenosti, hodnotí většina respondentů kladně. Z celkového počtu 330 seniorů jich 212, což činí 64% všech respondentů, zvolilo možnost ano, vzdělávání zvyšuje mou osobní spokojenost. 109 seniorů (33%) pak zvolilo variantu spíše ano. Toto kladné zhodnocení vztahu mezi současným vzděláváním a osobní spokojeností však vyjádřilo plných 97% respondentů. Pouhá 3% seniorů se domnívá, že současné vzdělávání jejich osobní spokojenost spíše nezvyšuje.

Při porovnání vztahu vzdělávání a osobní spokojenosti mezi muži a ženami dosáhneme následujících výsledků zachycených v grafu.

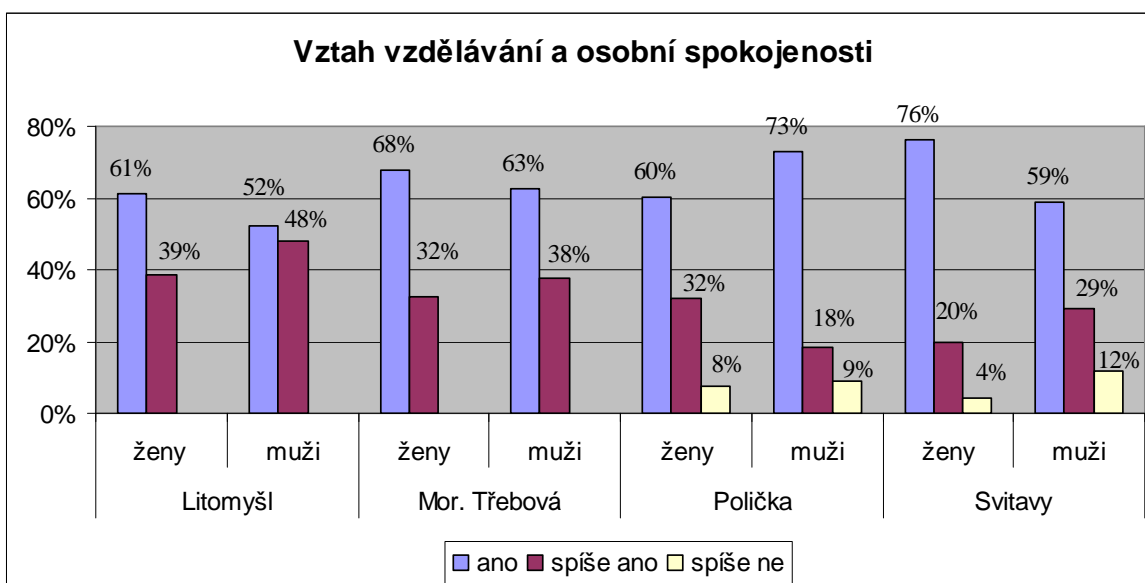
Obrázek 19 Vztah mezi současným vzděláváním a osobní spokojeností



65% ženy odpovídalo ano, vzdělávání zvyšuje moji osobní spokojenost, stejně odpovídalo 59% mužů. 32% žen zvolilo odpověď spíše ano, tuto odpověď zvolilo i 36% mužů. 2% žen se domnívá, že vzdělávání spíše nezvyšuje jejich osobní spokojenost, stejnou odpověď zvolilo i 5% mužů.

Pro zjištění podrobnějších výsledků k této otázce uvádím ještě odpovědi mužů a žen na jednotlivých institutech.

Obrázek 20 Vztah mezi současným vzděláváním a osobní spokojeností na institutech



Na institutu v Litomyšli uvedlo odpověď ano 61% žen a 52% mužů. Odpověď spíše ano zvolilo 39% žen a 48% mužů.

Na institutu v Moravské Třebové zvolilo odpověď ano 68% žen a 63% mužů, odpověď spíše ano 32% žen a 38% mužů.

Na institutu v Poličce odpovědělo na tuto otázku ano 60% žen a 73% mužů. Odpověď spíše ano zvolilo 32% žen a 18% mužů. 8% žen a 9% mužů pak označili odpověď spíše ne. Na tomto jediném institutu hodnotí přínos současného vzdělávání pro osobní spokojenost větší procento mužů jak žen. Současně také nejvyšší procento respondentů 8% se domnívá, že současné vzdělávání spíše nezvyšuje jejich osobní spokojenost.

Na institutu ve Svitavách pak odpověď ano zvolilo 76% žen a 59% mužů, odpověď spíše ano potom 20% žen a 29% mužů. Odpověď spíše ne označila 4% žen a 12% mužů.

**V devatenácté otázce**, která se vztahuje k ověření hypotézy č. 4, jsou senioři žádáni, aby subjektivně zhodnotili, zda účast na vzdělávání příznivě ovlivňuje jejich zdravotní stav. Varianty odpovědí jsou ano, spíše ano, spíše ne a ne.

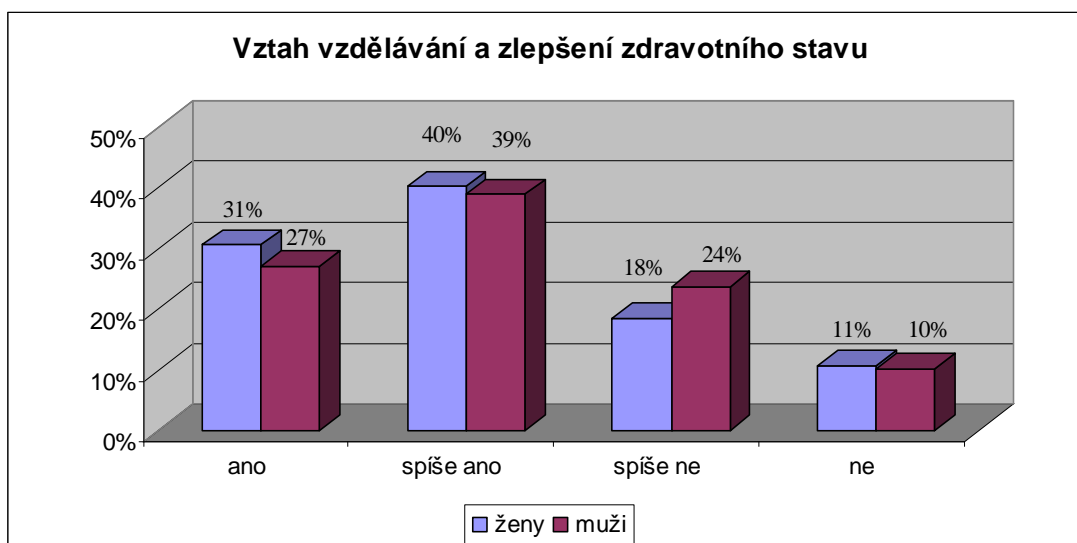
Tabulka 20 Vzdělávání příznivě ovlivňuje zdravotní stav

	Litomyšl	%	Moravská Třebová	%	Polička	%	Svitavy	%	Celkem	%
ano	36	30%	26	32%	19	30%	18	29%	99	30%
spíše ano	53	44%	35	43%	28	44%	16	25%	132	40%
spíše ne	24	20%	17	21%	8	13%	16	25%	65	19%
ne	9	7%	4	5%	9	14%	13	21%	35	11%
	122	101%	82	100%	64	100%	63	100%	331	100%

Z celkového počtu 330 respondentů se jich 99 (což činí 30%) domnívá, že jejich účast na vzdělávání příznivě ovlivňuje jejich zdravotní stav a 132 (40%) označilo jako odpověď na tuto otázku variantu spíše ano. Jsou tedy přesvědčeni, že vzdělávání ovlivňuje jejich zdravotní stav spíše příznivě. Variantu odpovědi spíše ne zvolilo 19% respondentů a 11% seniorů je přesvědčeno o tom, že vzdělávání jejich zdravotní stav příznivě neovlivňuje. Nejskeptičtější se k této otázce staví senioři ve Svitavách, kde celých 46% respondentů zvolilo zápornou možnost odpovědi, spíše ne (25%) nebo ne (21%). Respondenti na institutu v Litomyšli, Moravské Třebové a Poličce své odpovědi mezi pozitivní odpovědi rozdělovali velmi podobně, 30%, 32% a 30% pro ano, 44%, 43% a 44% pro spíše ano. Rozdělení odpovědí mezi negativní typu spíše ne a ne již tak vyrovnané není. Přesné vyhodnocení odpovědí vidíme ve výše uvedené tabulce.

Při srovnání odpovědí na tuto otázku mezi respondenty muži a ženami lze z následujícího grafu konstatovat, že ženy častěji hodnotí vliv studia na jejich zdravotní stav jako pozitivní, 31% žen oproti 27% mužů zvolilo odpověď ano, domnívám se, že studium má pozitivní vliv na můj zdravotní stav. U odpovědi spíše ano je rozdíl v odpovědích mezi ženami a muži malý, tuto odpověď zvolilo 40% žen a 39% mužů. Zápornou odpověď spíše ne označilo 18% žen a 24% mužů. Odpověď ne potom vybralo 11% žen a 10% mužů, volba této varianty odpovědi je opět mezi muži a ženami také velmi vyrovnaná.

Obrázek 21 Vzdělávání příznivě ovlivňuje zdravotní stav



Uvedenými výsledky **byla hypotéza č. 4 potvrzena.**

**Dvacátá otázka** dotazníkového šetření se respondentů ptá, zda by seniorské vzdělávání doporučili i svým přátelům a známým. Z níže uvedené tabulky je zřejmé, že se seniorské vzdělávání mezi respondenty těší velké oblibě a studium by doporučili i svým známým. Jejich odpovědi obsahovaly pouze varianty ano a spíše ano. Zápornou odpověď spíše ne a ne nezvolil ani jeden z respondentů. 288 respondentů (87%) z celkových 330 účastnících se dotazníkového šetření označilo odpověď ano, seniorské vzdělávání bych doporučil i svým přátelům a známým. Dalších 42 respondentů (13%) potom zvolilo odpověď spíše ano.

Tabulka 21 Doporučení vzdělávání

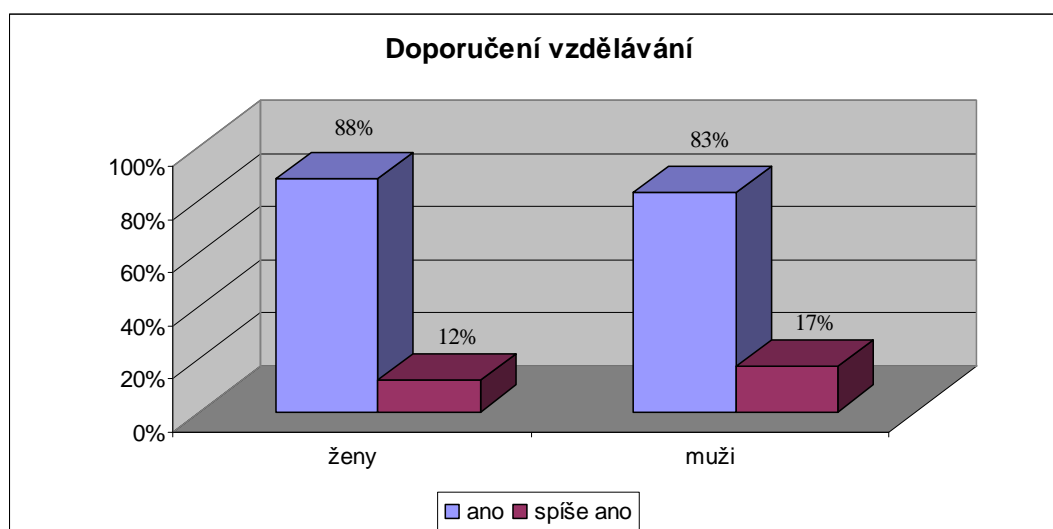
	Litomyšl	%	Mor. Třebová	%	Polička	%	Svitavy	%	Celkem	%
ano	104	86%	72	88%	55	86%	57	90%	288	87%
spíše ano	17	14%	10	12%	9	14%	6	10%	42	13%
	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Nejvíce doporučení získává studium na institutu ve Svitavách, kde odpověď ano zvolilo 90% respondentů a odpověď spíše ano 10%. 88% odpovědí ano a 12% odpovědí spíše ano obdržel v doporučení vzdělávání přátelům a známým. Shodná jsou hodnocení respondentů na institutu v Litomyšli a na institutu v Poličce. Na obou těchto institucích 86% respondentů

zvolilo odpověď ano, studium bych doporučil svým přátelům a známým, 14% se pak rozhodlo pro odpověď spíše ano.

Pro hodnocení doporučení vzdělávání mezi muži a ženami uvádím následující graf.

Obrázek 22 Doporučení vzdělávání



Z grafu je patrné, že ač by studium doporučili všichni respondenti, ženy jsou v hodnocení doporučování přece jen rozhodnější. Studium by doporučilo 88% žen a 12% by studium spíše doporučilo. Z mužů by doporučilo 83% respondentů a 17% zvolilo odpověď spíše ano.

**Dvacátou první otázkou** jsem se respondentů ptala, jestli by byli ochotni navštěvovat seniorské vzdělávání i v případě, že by bylo organizováno mimo domovskou obec/město respondentů. Tedy zda by byli ochotni dojíždět za vzděláváním i do jiného města či obce.

Tabulka 21 Ochota dojíždět za vzděláváním

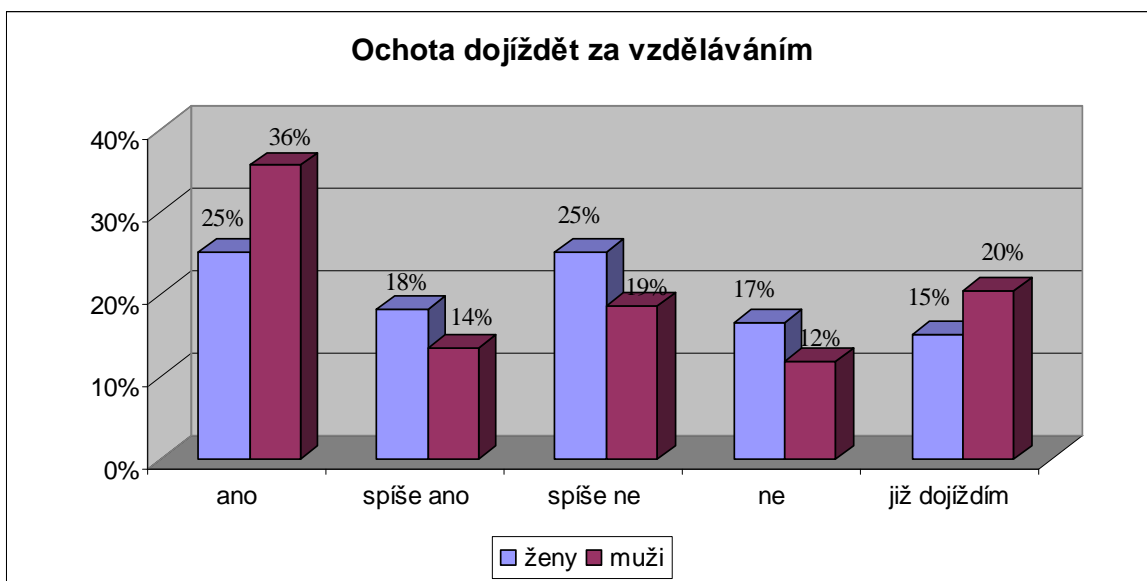
	Litomyšl	%	Moravská Třebová	%	Polička	%	Svitavy	%	Celkem	%
ano	27	22%	24	29%	16	25%	22	35%	89	27%
spíše ano	23	19%	12	15%	10	16%	12	19%	57	17%
spíše ne	23	19%	24	29%	13	20%	19	30%	79	24%
ne	17	14%	17	21%	14	22%	4	6%	52	16%
dojíždím	31	26%	5	6%	11	17%	6	10%	53	16%
	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Jak je z tabulky patrné, 27% respondentů by bylo ochotno za vzděláváním dojíždět, 17% respondentů by bylo spíše ochotno dojíždět za vzděláváním pro seniory. 24% respondentů by spíše nebylo ochotno za vzděláváním dojíždět a 16% respondentů uvádí, že by za vzděláváním nedojížděli. 16% respondentů v současné době za vzděláváním dojíždí.

Nejochotnější k dojíždění za vzděláváním jsou senioři ze svitavského institutu, celkem 54% se vyjádřilo k dojíždění kladně. 35% označilo odpověď ano, 19% potom odpověď spíše ano.. Nejméně ochotni k dojíždění jsou senioři institutu v Poličce, kteří se v 42% vyjádřili k dojíždění záporně (odpověď spíše ne 20% respondentů a odpověď ne 22% respondentů). Nejvíce seniorů v současné době dojíždí za vzděláváním na institut v Litomyšli, a to celých 26% všech respondentů tohoto institutu.

Pro hodnocení dojíždění respondenty muži a ženami uvádím následující dva grafy, které ukazují postoj k dojíždění za vzděláváním mužů a žen.

Obrázek 23 Ochota dojíždět za vzděláváním



K dojíždění jsou ochotnější muži, 50% mužů se vyjádřilo k otázce dojíždění pozitivně. 36% mužů odpovědělo ano a 14% mužů spíše ano. Ženy odpovídaly ano v 25% a spíše ano v 18% případech. Možnost spíše ne označilo 25% žen a 19% mužů. Odpověď ne zvolilo 17% žen a 12% mužů. V současné době i vyšší procento mužů za vzděláváním již dojíždí, je to 20% mužů a 15% žen.

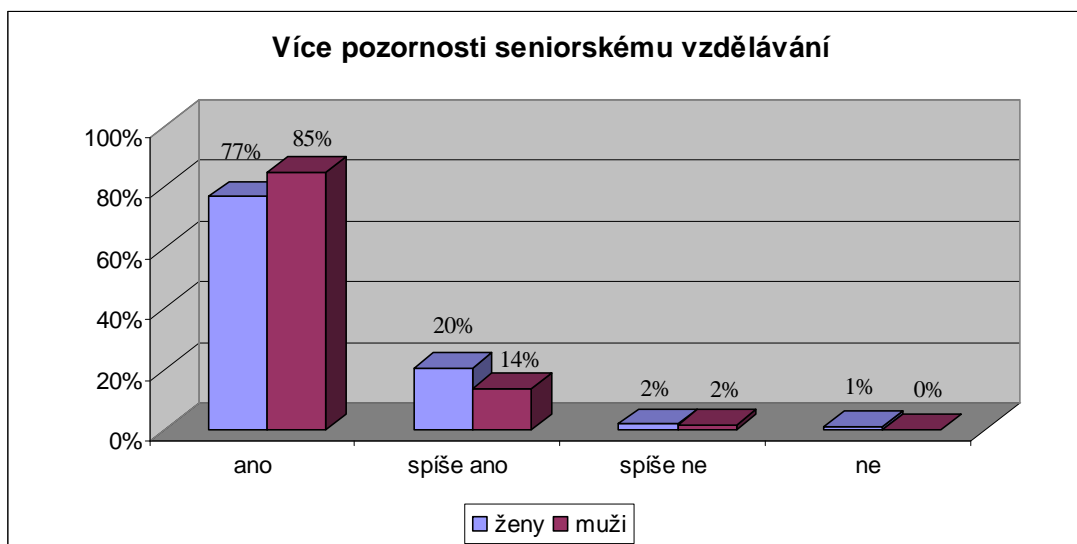
**V dvacáté druhé otázce** měli respondenti zhodnotit, zda by společnost, tedy stát, města a obce měly věnovat více pozornosti seniorskému vzdělávání. Variantou odpovědí je možnost ano, spíše ano, spíše ne, ne.

Tabulka 22 Více pozornosti pro seniorské vzdělávání

	Litomyšl	%	Moravská Třebová	%	Polička	%	Svitavy	%	Celkem	%
ano	102	84%	64	78%	43	67%	49	78%	258	78%
spíše ano	17	14%	15	18%	20	31%	11	17%	63	19%
spíše ne	0	0%	2	2%	1	2%	3	5%	6	2%
ne	2	2%	1	1%	0	0%	0	0%	3	1%
	121	100%	82	100%	64	100%	63	100%	330	100%

Na tuto otázku odpovědělo 258 respondentů (78%) ano a 63 respondentů (19%) spíše ano. Kladně tedy odpovědělo 97% všech seniorů, kteří se zúčastnili tohoto dotazníkového šetření. 2% respondentů se domnívá, že společnost spíše nemusí věnovat pozornost seniorskému vzdělávání a jedno procento respondentů se domnívá, že společnost nemusí věnovat více pozornosti seniorskému vzdělávání.

Obrázek 24 Více pozornosti pro seniorské vzdělávání



Jak je patrné z předchozího grafu, jednoznačný názor, že by společnost měla věnovat více pozornosti seniorskému vzdělávání, a tedy odpověď ano, zastávají častěji muži než ženy. Odpověď ano označilo 85% mužů a 77% žen. Odpověď spíše ano zvolilo naopak více žen, a to 20% oproti 14% mužů. Shodná 2% mužů a žen se domnívá, že společnost spíše nemusí věnovat vzdělávání seniorů více pozornosti a 1% žen se domnívá, že společnost se vzdělávání seniorů více věnovat nemusí.

## 5.5 Shrnutí výsledků, verifikace hypotéz a závěry

V předešlé podkapitole je provedena kompletní analýza vzdělávání seniorů ve svitavském okrese. Dotazníkového šetření se zúčastnilo 330 respondentů (271 žen a 59 mužů) ze 4 vzdělávacích institucí. Výsledky šetření byly vyhodnoceny a porovnány jak podle jednotlivých institucí, tak podle pohlaví respondentů. Pro přehlednost uvádím celkové shrnutí dotazníkového šetření, které potvrdilo přínos vzdělávání pro seniory v oblasti životních aktivit, pozitivního dopadu na zdravotní stav seniorů, rozvoje společenských kontaktů, samostatnosti a spokojenosti. Vzdělávání seniorů příznivě ovlivňuje kvalitu jejich života a následně má tedy i příznivý dopad pro společnost. Vzdělávání seniorů je jednou z priorit pro společnost, jejímž demografickým ukazatelem je stárnutí populace.

**Celkové shrnutí výsledků dotazníkového šetření a ověření hypotéz.** (Do kladných odpovědí jsem zahrnula odpovědi „ano“ a „spíše ano“.)

- Vzdělávání seniorů se zúčastňují ženy ve větší míře než muži. V procentuelním vyjádření je to 82 % žen oproti 18 % mužů.

**H2** Ženy navštěvují vzdělávání seniorů častěji než muži.

**Hypotéza H2 byla verifikována.**

- Nejpočetnější skupinou, která se seniorského vzdělávání zúčastňuje, jsou senioři ve věku 60 až 69 let.
- 74 % respondentů bydlí ve městech.
- 62 % respondentů uvedlo vzdělání zakončené maturitou a 12 % vysokoškolské.

**H1** Respondenti s vyšším vzděláním navštěvují seniorské vzdělávání častěji než respondenti s nižším vzděláním.

**Hypotéza H1 byla verifikována.**

- 86 % respondentů považuje svůj zdravotní stav za dobrý a lepší než dobrý.
- S pocitem osamělosti se 1/3 respondentů potýká občas, 1/3 výjimečně a 1/3 nikdy.



- 52 % respondentů studuje z vlastní iniciativy.
- Všichni respondenti jsou spokojeni se zaměřením studijních programů, kterých se zúčastňují.
- 81 % respondentů má mimo sledované vzdělávání ještě jiné společenské aktivity.
- Navštěvované vzdělávání pomáhá 92 % seniorů v lepší orientaci v běžném životě, zejména v obecném přehledu, ve zlepšení komunikace ve společnosti, dává téma hovoru, umožňuje uplatnit získané vědomosti, zlepšuje komunikaci v rodině, zejména s vnoučaty.

81 % respondentů pomáhá vzdělávání k větší samostatnosti.

78 % respondentů vzdělávání pomáhá ke zlepšení jejich společenské prestiže.

**H3** Účastníci seniorského vzdělávání vnímají díky vzdělávání zlepšení svého postavení ve společnosti.

**Hypotéza H3 byla verifikována.**

- 74 % respondentů udržuje přátelské vztahy s ostatními studujícími seniory, a to ženy v 75 % a muži v 68 %.

**H5** Ženy navštěvující seniorské vzdělávání udržují společenské vazby s ostatními účastníky seniorského vzdělávání častěji než muži navštěvující seniorské vzdělávání.

**Hypotéza H5 byla verifikována.**

- 97 % respondentů se díky vzdělávání cítí spokojenější.
- 70 % respondentů se domnívá, že vzdělávání příznivě ovlivňuje jejich zdravotní stav. U žen je to 71 % a u mužů 68 %.

**H4** Ženy navštěvující vzdělávání seniorů vnímají pozitivní vliv vzdělávání na své zdraví více než muži navštěvující toto vzdělávání.

**Hypotéza H4 byla verifikována.**

- Všichni respondenti by doporučili seniorské vzdělávání svým přátelům a známým.
- 16 % respondentů za svým současným vzděláváním dojíždí mimo své bydliště a 44 % respondentů by bylo ochotno také dojíždět.
- 97 % respondentů se domnívá že by společnost měla seniorskému vzdělávání věnovat více pozornosti.

**Sociální pedagogika**, jako pedagogická disciplína, se zabývá tématy společenskými především ve vztahu k výchově a vzdělávání člověka na celé jeho životní dráze. Tato celoživotní péče o člověka má podobu pomoci a podpory při vedení nejen jedince, ale i skupin či komunit na cestě jejich životem. Z důvodu stárnutí populace bude stále významnější skupinou právě generace seniorů. Před sociální pedagogikou je tedy nastoleno velké téma výchovy seniorů v procesu socializace v třetím a čtvrtém věku jejich života. Úspěšná adaptace seniorů na změny, které tento věk přináší a s tím související zlepšení či jen udržení kvality jejich života, je přínosem pro ně samotné a následně i pro celou společnost. Vzdělávání seniorů je jednou z možností, jak úspěšnou adaptaci seniorů podpořit a přispět k aktivnímu životu i ve stáří. Z výzkumného šetření, které jsem provedla ve svitavském okrese, mimo jiné také vyplynulo, že kapacity vzdělávacích institucí, které se vzděláváním seniorů zabývají, jsou nedostatečné a další zájemci o studium jsou odmítáni. Z celkového počtu 27.430 obyvatel svitavského okresu ve věku 55 až 79 let se seniorskému vzdělávání uskutečňovanému institucemi ve svitavském okrese věnuje pouze 371.

## Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala tématem vzděláváním seniorů, které je potřebné v dnešní době chápat jako sociální nutnost. Dle výzkumů odborníků je vzdělávání důležitou součástí aktivního života seniorů, dává jim pocit platných členů společnosti i odpoutává od těžkostí, které seniorský věk doprovázejí.

Cílem práce bylo analyzovat vzdělávání seniorů ve svitavském okrese a ověřit hypotézy, které vycházely z předpokladů, že vzdělávání pozitivně ovlivňuje kvalitu života seniorů, že studují převážně senioři s vyšším vzděláním a ženy jsou aktivnější, navštěvují tedy vzdělávání častěji než muži. Dalším předpokladem bylo, že ženy udržují více společenských vazeb s ostatními studujícími seniory a pozitivní vliv studia na své zdraví vnímají více než muži.

Z teoretických pramenů vyplynula naléhavost řešení problému stárnutí populace. Touto problematikou, s cílem dosažení aktivního, plnohodnotného a prakticky soběstačného života pro seniory, se společnost zabývá od 80. let minulého století. Vzdělávání seniorů je jedním z prostředků, jak se s touto sociální situací vyrovnat. Cílem vzdělávání seniorů je usnadnit jim zvládání životních situací v seniorském věku, zlepšení kvality života, rozvoj individuálního potenciálu a možnost jejich sebeuplatnění. Výzkumný projekt „Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje“ však dospěl ke znepokojujícím závěrům, že mnozí dnešní starší občané si neuvědomují důležitost propojení mezi vzděláváním a kvalitou jejich života.

Na základě vyhodnocení výzkumného šetření, které uvádím v páté kapitole této práce, lze konstatovat, že stanovený cíl byl splněn. Výsledky vyhodnocení potvrdily, že vzdělávání má pozitivní vliv na kvalitu života seniorů, má pozitivní dopad na jejich zdraví, rozvíjí sociální kontakty, samostatnost a spokojenost. Všechny stanovené hypotézy byly potvrzeny. Výsledky výzkumného šetření také potvrdily, že seniorského vzdělávání se zúčastňuje jen minimální procento seniorů, což dokládá potřebu intervence sociální pedagogiky v této oblasti jako pomoci a péče o tuto věkovou kategorii.

## Resumé

Diplomová práce zpracovává téma vzdělávání seniorů s akcentem na jeho sociální nutnost. Problematikou stárnutí populace se společnost zabývá jak celosvětově, v rámci Evropské unie, tak v rámci České republiky s hlavním cílem vytvoření kultury aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity. Pozitivní působení aktivního stárnutí dokládají i výzkumy odborníků. Vzdělávání se stalo jedním z faktorů, který aktivní stárnutí nejen symbolizuje, ale i příznivě ovlivňuje a přispívá tak ke zlepšení kvality života seniorů.

První kapitola vymezuje základní pojem stáří podle pojetí různých autorů, uvádí mýty a předsudky o stáří, vymezuje pojem stárnutí. Na demografických datech prezentuje rozložení počtu obyvatel svitavského okresu starších 55 let i některé údaje celostátní. Jsou zde uvedeny nejdůležitější kroky a dokumenty týkající se stárnutí populace z hlediska celosvětového, Evropské unie i České republiky.

Druhá kapitola vysvětluje poměrně složitý pojem kvality života a pojednává o prvním a druhém životním programu. Druhý životní program (penzionování), který byl ještě donedávna chápán jako program náhradní, nyní směřuje k podpoře aktivit a společenského uplatnění seniorů.

Třetí kapitola se věnuje vzdělávání dospělých i seniorů, jako součásti celoživotního vzdělávání. Uvádí jednotlivé aspekty a cíle vzdělávání seniorů ve vazbě na Národní program přípravy na stárnutí v období 2008 až 2012 v České republice. Jsou zde uvedeny nejdůležitější výsledky celostátního výzkumného projektu „Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje“.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na formy vzdělávání pro seniory. V historických souvislostech je předložen vznik univerzit třetího věku ve světě i v České republice. Jsou uvedeny ostatní formy vzdělávání seniorů.

Závěrečná pátá kapitola je praktická a věnuje se výzkumnému šetření, které mělo za cíl analyzovat vzdělávání seniorů ve svitavském okrese. Je zde uveden cíl výzkumného šetření, použité metody a techniky, stanoveny hypotézy a charakteristika výběrového souboru. Výzkumného šetření se formou dotazníku zúčastnilo 330 seniorů ze všech čtyř institutů, které se vzdělávání seniorů ve svitavském okrese věnují. Vyhodnoceny byly samostatně jak jednotlivé vzdělávací instituty, tak celý výzkumný vzorek 330 respondentů. Ze závěrů vyhodnocení vyplynul nejen jednoznačně pozitivní vliv vzdělávání na kvalitu života seniorů, ale i důležitost intervence sociální pedagogiky v této oblasti.

## **Anotace**

Diplomová práce zpracovává téma vzdělávání seniorů, které je důležité v dnešní době chápat jako sociální nutnost. Problematikou stárnutí populace, s cílem dosažení aktivního, plnohodnotného a prakticky soběstačného života, se společnost zabývá od 80. let minulého století. Jedním z prostředků, jak se lze s touto sociální situací vyrovnat, je vzdělávání seniorů. Jeho cílem je usnadnit seniorům adaptaci na stáří, možnost sebeuplatnění a zlepšení či alespoň udržení kvality života. Teoretická část vymezuje základní pojmy související s tématy stáří, stárnutí, vzdělávání seniorů, kvalita života. Předkládá demografické hledisko a nejdůležitější aktivity i dokumenty řešení problematiky stárnutí z pohledu celosvětového, EU i České republiky. Uvádí závěry výzkumného projektu „Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu“. Cílem diplomové práce je analýza vzdělávání seniorů ve svitavském okrese. Ze závěrů práce vyplynula nutnost vazby tématu na sociální pedagogiku.

### **Klíčová slova**

Senioři – stáří – stárnutí – adaptace - demografie – kvalita života – životní úroveň – životní styl - vzdělávání seniorů – aktivní stárnutí.

## **Annotation**

The thesis deals with education of seniors, which should be understood as social necessity at present. The society has been concerned with issues of ageing of the population, aiming at reaching active, adequate and practically self-sufficient life since the 1980s. Education of seniors is one of possibilities how to deal with the social situation. Its objective is to make adaptation of seniors to old age easier, to give them chance to assert themselves and to improve or at least maintain quality of life. In the theoretical part, terms connected with the topics of old age, ageing, education of seniors and quality of life are defined. The demographic point of view is presented as well as the most important activities and documents dealing with the issues of ageing worldwide, in the EU and in the Czech Republic. Conclusions of the research project “Education of Adults on Different Stages of Life Cycle“. Aim of the thesis is to analyse education of seniors in the District of Svitavy. Necessity of connection of the topic with social pedagogy results from conclusions of the thesis.

### **Key words**

Seniors – old age – ageing – adaptation - quality of life – living standards – lifestyle - education of seniors – demography - active ageing.

## Seznam použité literatury

ADAMEC, P., HAŠKOVÁ, B. *Univerzita třetího věku. Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 184 s. ISBN 978-80-210-5158-4.

ADAMEC, P. a kol. *Univerzita třetího věku 1990 – 2010. 20 let seniorského vzdělávání na MU*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 60 s. ISBN 978-80-210-5156-0.

BAKOŠOVÁ, Z. a kol. *Sociálna pedagogika.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005, 168 s. ISBN 80-10-00485-5.

BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Public promotion, 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3.

BOČKOVÁ, V. *Aktuální problémy výchovy a vzdělávání dospělých II*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 50 s. ISBN 80-7067-569-1.

BORTZ, W. *Zdravě a úspěšně až do přirozené stovky*. Praha: Alternativa 1995, 258 s. ISBN neuděleno.

ČORNANIČOVÁ, R. *Edukácia seniorov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 2007, 164 s. ISBN 978-80-223-2287-4.

DESSAINTOVÁ, P. *Nezačínajte stárnout*. Praha: Portál 1999, 232 s. ISBN 80-7178-255-6.

DRAGOMIRECKÁ, E., ŠKODA, C. *Měření kvality života v sociální psychiatrii*. Čs. psychiatrie, 93, 1997, č. 8, a. 423-432.

FARKOVÁ, M. *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada, 2009, 136 s. ISBN 978-80-247-2480-5.

GRUSS, P. *Perspektivy stárnutí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009, 224 s. ISBN 978-80-7367-605-6.

HARTL, P. HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 200, 774 s. ISBN 80-7178-303-X.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. 2. vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, 369 s. ISBN 978-80-87109-19-9.

HATÁR, C. *Seniori v systéme rezidenčníalnej sociálno-edukačnej starostlivosti*. Praha: Rozlet, 2011, 130 s. ISBN 978-80-904824-1-8.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

KALIBOVÁ, K. a kol. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, 244 s. ISBN 978-80-7419-012-4.

- KALVACH, Z. a kol. *Úvod do gerontologie a geriatrie*. Praha: Karolinum, 1997, 194 s. ISBN 80-7184-366-0.
- KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia, 2005, 263 s. ISBN 80-200-1307-5
- KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Slon, 1997, ISBN 80-85850-25-7.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003, 280 s. ISBN 80-7178-774-4.
- KUČEROVÁ, S. *Člověk, hodnoty, výchova*. 1. vyd.. Přešov: ManaCon, 1996, 231 s. ISBN 80-85668-34-3.
- LACA, S. *Sociální pedagogika*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011, 211 s. ISBN 978-80-87182-19-2.
- MACHALOVÁ, M. *Psychologia vo vzdelávaní dospelých*. 2. vyd. Bratislava: Gerlach Print, 2006, 224 s. ISBN 80-89142-07-9.
- MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-7178-624-1.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006, 312 s. ISBN 80-86429-58-X.
- MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 204 s. ISBN 80-210-3345-2.
- MÜHLPACHR, P. *Schola gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 315 s. ISBN 80-210-3838-1.
- MÜHLPACHR, P. a kol. *Sociální pedagogika II*. Brno: IMS, 2001, 251 s. ISBN neuděleno.
- MÜHLPACHR, P., BARGEL, M. ml. *Senioři z pohledu sociální pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011, 146 s. ISBN 978-80-87182-21-5.
- PAVLÍK, O. a kol. *Vzdělávání dospělých. Výtah z dokumentů a publikací*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělání, 1997, 112 s. ISBN neuděleno.
- PETŘKOVÁ, A. *Senioři jako účastníci vzdělávacích aktivit. In Člověk a společnost na přelomu tisíciletí. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1998.
- PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998, 158 s. ISBN 80-7178-184-3.
- POSPÍŠILOVÁ, A. *Cvičení paměti ve vyšším věku*. Praha: MPSV, 1996, 108 s. ISBN 80-85529-19-X.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. vyd. Praha: Portál, 2001, 322 s. ISBN 80-7178-579-2.

RABUŠICOVÁ, M., RABUŠIC, L. *Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 340 s. ISBN 978-80-210-4779-2.

ROSLAWSKI, A. *Jak zůstat fit ve stáří*. Brno: Computer Press, 2005, 71 s. ISBN 80-251-0774-4.

ŘEHOŘ, A. *Metodologie I*. Brno: IMS, 2004, 76 s. ISBN neuděleno.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 1989, 440 s. ISBN 80-7038-078-0.

STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999, 320 s. ISBN 80-7178-274-2.

ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. Praha: Karolinum, 137 s. ISBN 80-7184-326-1.

TOPINKOVÁ, E., NEUWIRTH, J. *Geriatric pro praktického lékaře*. 1. vyd. Praha: Grada, 1995, 299 s. ISBN 80-7169-099-6.

TOŠNEROVÁ, T. *Jak si vychutnat seniorská léta*. Brno: Computer Press, 2009, 240 s. ISBN 978-80-251-2104-7.

VAĐUROVÁ, H., MÜHLPACHR, P. *Kvalita života*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 143 s. ISBN 80-210-3754-7 .

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000, 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II*. Praha: Karolinum, 2007, 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.

ZAVÁZALOVÁ, H. a kol. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. Praha: Karolinum, 2001, 97 s. ISBN 80-246-0326-8.

## Internetové zdroje

ČESKO. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *MPSV. Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. © 2008-2012 [cit. 2012-2-2]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/>

Český statistický úřad. *Obyvatelstvo* [online]. ©18.1.2012 [cit. 2012-1-31]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo\\_lide/](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_lide/)

Český statistický úřad, Krajská správa ČSÚ v Pardubicích [online]. ©18.1.2012 [cit. 2012-1-31]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/x/redakce.nsf/i/hone/>

GAVORA, P. a kol. *Elektronická učebnice pedagogického výskumu* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010. ISBN 978-80-223-2951-4. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>



# **Přílohy**

1. Dotazník

Dotazník

**Vážená paní, vážený pane,**

obracím se na Vás s žádostí o vyplnění dotazníku. Jeho vyhodnocení bude součástí mojí diplomové práce na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, Institutu mezioborových studií v Brně, na téma „Vzdělávání seniorů jako sociální nutnost“. Vaše odpovědi jsou anonymní.

Cílem mojí práce je analyzovat oblast vzdělávání seniorů na svitavském okrese.

**Děkuji Vám za spolupráci a za čas, který tomuto dotazníku věnujete.**

Bc. Alena Popelková

*Vaši odpověď, prosím, zaškrtněte.*

1. Jste:  žena  
 muž
  
2. Věk:  méně než 60 roků  
 60 – 64  
 65 – 69  
 70 – 74  
 více jak 74 roků
  
3. Bydliště:  vesnice  
 město
  
4. Vzdělání:  základní  
 vyučen  
 střední škola  
 vysokoškolské
  
5. Zdravotní stav vzhledem k Vašemu věku je:  
 výborný  
 velmi dobrý  
 dobrý  
 spíše horší

6. Trpíte pocitem osamělosti?

- často
- občas
- výjimečně
- nikdy

7. Kdo Vás inspiroval k současnému vzdělávání?

- rodina
- přátelé
- vlastní iniciativa
- jiný (prosím vypište).....

8. Vyhovuje Vám zaměření Vašeho vzdělávacího programu?

- ano
- ne

9. Navštěvujete ucelený vzdělávací cyklus opakovaně (tj. i další a další roky) nebo jej navštěvujeme jenom jednorázově (po ukončení vzdělávacího cyklu se seniorským vzděláváním skončíte)?

- opakovaně
- jednorázově

10. Které další předměty byste si přáli zařadit do Vašeho vzdělávání? (prosím vypište)

11. Je současné vzdělávání Vaší jedinou společenskou aktivitou nebo máte ještě další společenské aktivity (klub seniorů nebo jiné vzdělávací aktivity)?

- jediná společenská aktivita
- jiné společenské aktivity

12. Co je pro Vás hlavním přínosem současného vzdělávání? Očíslujte podle důležitosti.

- noví přátelé
- nové poznatky
- aktivní životní styl
- jiné

13. Napomáhá Vaše vzdělávání lepší orientaci v běžném životě?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

14. Pokud „ano“, v kterých oblastech (jak)? (vypište prosím)

15. Myslíte, že Vám vzdělávání pomáhá k větší samostatnosti (menší závislosti na pomoci okolí)?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

16. Myslíte, že vzdělávání přispívá ke zlepšení Vaší společenské prestiže?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

17. Stýkáte se s účastníky Vašeho vzdělávacího programu i mimo tento program? (např. Napomohlo Vaše vzdělávání rozvoji nových přátelských vztahů?)

- ano
- ne

18. Myslíte, že Vaše současné vzdělávání zvyšuje Vaši osobní spokojenost?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

19. Myslíte, že Vaše účast na vzdělávání příznivě ovlivňuje Váš zdravotní stav?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

20. Doporučili byste seniorské vzdělávání i svým přátelům a známým?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne

21. Byli byste ochotni navštěvovat seniorské vzdělávání i v případě, že by bylo organizováno mimo město/obec, kde trvale bydlíte? („Dojížděli“ byste za vzděláváním i do jiného města/obce?)

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne
- „dojíždím“ již nyní

22. Myslíte, že by společnost (stát, města, obce) měla věnovat více pozornosti seniorskému vzdělávání?

- ano
- spíše ano
- spíše ne
- ne